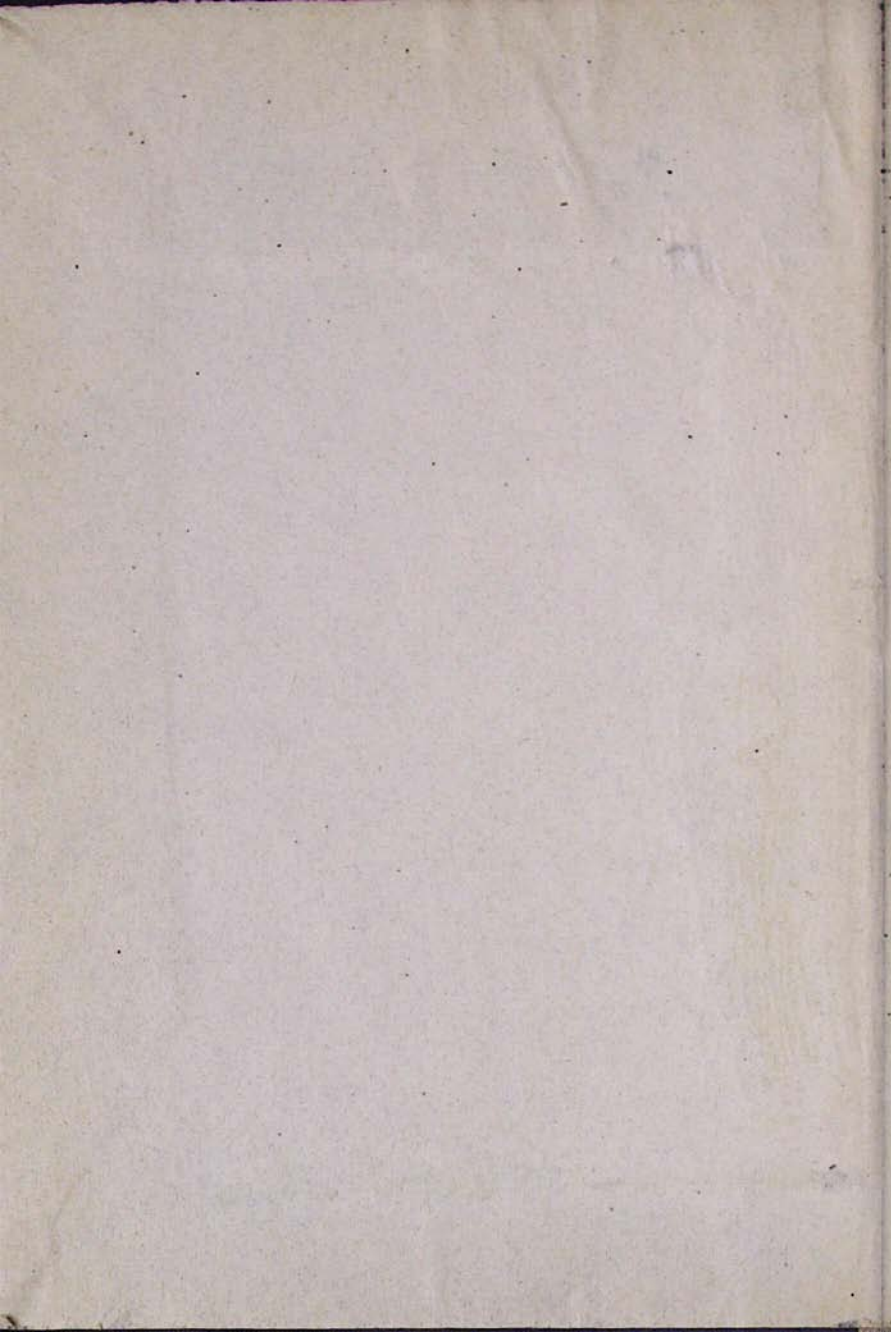
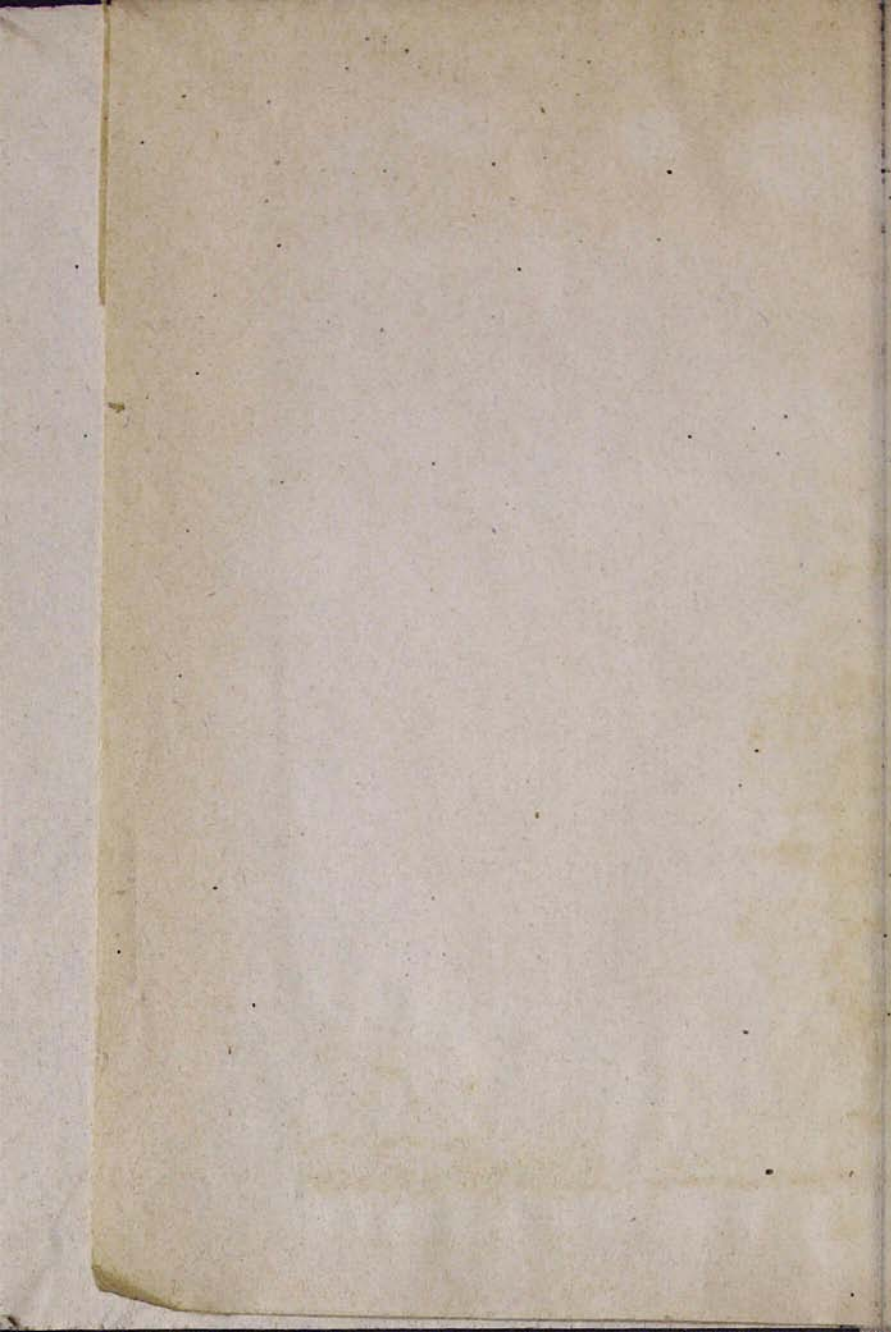

491.99

U-15

309. 198. 1

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ Գ. ԳԱԼՍԵԱՆԻ № 30

1567

ԳՐԱԲԱՐԻ

ՀՈԼՈՎՈՒՄԸ ԽՈՆԱՐՀՈՒՄԸ

ԵՒ ՆԱԽԴԻՐՆԵՐԸ

Կ Ա Ջ Մ Ե Ց

Ս Տ . Մ Ա Լ Խ Ա Ս Ե Ա Ն Ց

ԵՐԿՐՈՐԷ ԲԱՐԵՓՈՒԽՈՒՄԸ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Թ Ի Յ Լ Ի Ս

ԷԼԵՏՐԱՆԱՐԺ ՏՊԱՐԱՆ ՕՐ. Ն. ԱՂԱՆԵԱՆՑԻ ՊՈԼԻՑ. 7

1910

1.	Պօժպէլի վերջին օրերը, թ. Յ. Միրզայեանի	1	50
2.	Ասպետ. Վ. Փափաղեանի	—	15
3.	Կեանքը ծովերի խորքում Լուսկի, Վիլի, Թարգմ. Ստ. Մալխասեանի	.	— 30
4.	Տրիլլի, դրամա 4 ար., թ. Լ. Մելիք-Աղամ.	—	25
5.	Եադ-աստ, վօդ. 1 արար. Յ. Ղաղարեանի.	—	20
6.	Դարվիլիզմ, Ս. Բալաղեանի.	.	— 50
7.	Ազնիւ գող, Փ. Մ. Դօստօեյսկու, թ. Ն. Զ.	—	10
8.	Ինքնավարութիւն և Ձեմստվօ, Բէլժօհօսկու. Թարգմ. Կ. Զալալեանի	.	— 15
9.	Տնտեսագիտական զրօյցներ, Կարիշևի. Թարգմ. Կ. Զալալեանի	.	— 40
10.	Къ введенію на Кавказѣ Земскаго Самоуправленія, Кн. Г. М. Туманова.	—	20
11.	Քերականութիւն մայրենի լեզուի, Ա. Բ. և Գ. մաս. Ստ. Պալասանեանի.	.	— 75
12.	Ընդհանուր պատմ. հին-Դար, Վինագրա- դօլի, Թարգմ. Խաժակի.	.	1 —
13.	Ներօպա և հայաստան, Ամֆիտէատրօլի Թարգմ. Ա. Միխիթարեանի	.	— 10
14.	Փուչ գաւակ, դրամա 5 գործ Գ. Ղարա- ջեանի.	.	— 50
15.	Արիւնի աւետարանը, Թարգմ. Տ. Զաւէնի	—	25
16.	Գծադրութեան օրինակներ, Գ. Լևոնեանի Ա. մաս.	.	— 20
17.	Բ. մաս.	.	— 20
18.	Գ. մաս	.	— 35

Ա. Մարտիրոսյան *1910* ✓

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ Գ. ԳՈՂՏԵԱՆԻ Ձ 39

ԱՄՏ-ԳԶ

191.99
Ս-16

ԳՐԱԲԱՐԻ

ՀՈԼՈՎՈՒՄԸ ԽՈՆԱՐՀՈՒՄԸ

ԵՒ ՆԱԽԴԻՐՆԵՐԸ

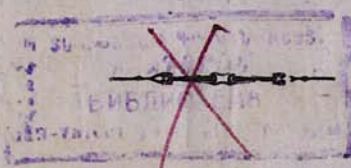
A II
67204

Կ Ա Ջ Մ Ե Ց

Ս Ց. Մ Ա Ն Խ Ա Ս Ե Ա Ն Ց

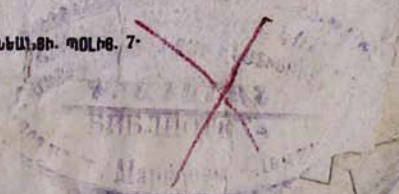
ԵՐԿՐՈՐԷ ԲԱՐԵՓՈՒՈՒԱԾ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Թ Ի Տ Լ Ի Ս

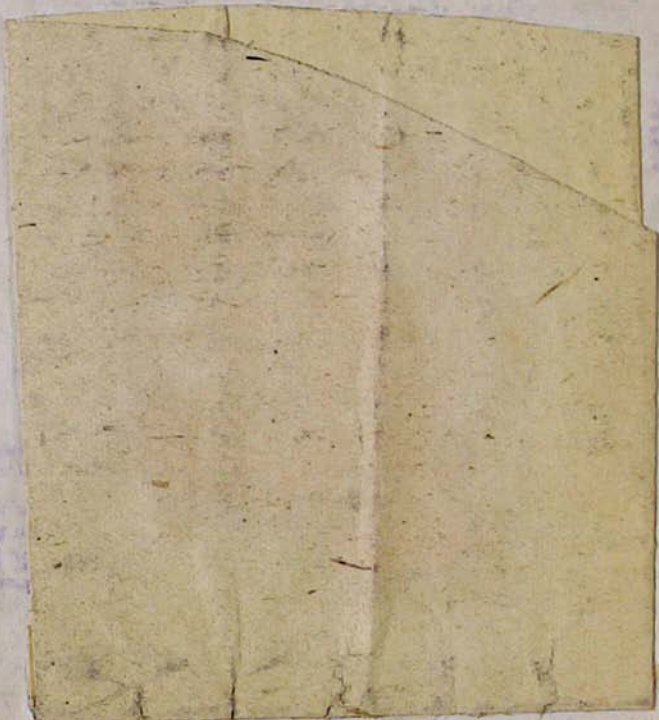
ԷԼԵՏՐՈՆԱԿ ՏՊԱՐԱՆ ԹՐ. Ն. ԱՂԱՆՆԱՆՔԻ ՊՈԼԻՑ. 7.

1910

PLATE

UNIVERSITY OF TORONTO

~~11712~~

1852 B.

Ե Ր Կ Ո Ւ Խ Խ Օ Ս Ք

Ներսիսեան հոգևոր դպրանոցում հայերէն լեզուի դասատուութիւնն ստանձնելով՝ շուտով զգացինք քերականութեան յարմարաւոր ձեռնարկի պակասութիւնը, այնպիսի քերականութեան, որ լեզուի ստուգաբանութեան և համաձայնութեան կանոններն առաջարկէր աշակերտներին ոչ թէ իբրև անգիր սովորելու նիւթ, այլ բացատրէր և, աշակերտին մատչելի չափով, հետադօտէր այդ կանոնները, զգալ տար, որ լեզուն մի կամայական երևոյթ չէ, այլ զիտումիւն է, հիմնուած, ինչպէս և ամեն գիտութիւն, որոշ օրէնքների վերայ: Այս սկզբունքով կազմուած ձեռնարկը հարկաւոր է՝ որպէս զի աշակերտը հետաքրքրուի լեզուի ուսումով, գիտակցաբար և դիւրաւ սովորի և միանգամայն զարգանայ:

Այսպիսի քերականական ձեռնարկի փորձը մեր մէջ առաջին անգամ արել է Պ. Կարապետ Կոստանեանը («Գրաբառ բայերի խոնարհումը մի աղիւսակի մէջ», «Գրաբառի հոլովումը մի աղիւսակի մէջ». վերջինում Պ. հեղինակը աշխատել է կանոնի տակ դնել այլ և այլ հոլովիչների գործածութեան պայմանները, և առանձին աղիւսակում զետեղել է բոլոր բառերը, որոնք բացառութիւն են կազմում այդ կանոններից—ծանր և շնորհակալութեան արժանի գործ): Մերը երկրորդն է, որ իւր նախորդից բաւական տարբեր է թէ նիւթի բովանդակութեամբ, թէ տեսականով և թէ աւանդելու ոճով:

Որոշելով մինչև դեկտեմբերի արձակուրդներն այս ձեռնարկը տպուած տալ աշակերտների ձեռքը՝ ժամանակի սղութեան պատճառով մենք ստիպուեցանք

բաւականանալ առ այժմ ամենակարևորովը—հոլովումներով և խոնարհումներով և նոցա փոփոխութիւնները բացատրող համառօտ ձայնագիտութեամբ. աւելացրինք և նախդիրները, որոց տարբեր նշանակութիւնները այլ և այլ հոլովների հետ գործածուելիս՝ մեծ դժուարութեամբ են ըմբռնում աշակերտները: Մենք չկարողացանք աւելի ընդլայնել ձայնագիտութիւնը և մտցնել համեմատութեան նիւթ նոր գրականական լեզուից և գաւառական բարբառներից. նոյնպէս չզետեղեցինք բացառութիւնները թէ շեշտաբանութեան և թէ հոլովումի ու խոնարհումի մէջ և չհամեմատեցինք նոր լեզուային ձևերը գրաբարի ձևերի հետ, թողնելով սոքա և ուրիշ շատ հետաքննական նիւթեր ապագայ աւելի ազատ ժամանակի:

Հարկաւոր ենք համարում աւելացնել, որ այս ձեռնարկը, ինչպէս բովանդակութեան, նոյնպէս և մըշակումի կողմից՝ գերծ չէ թերութիւններից, որոնցից դժուար էր խոյս տալ՝ մի ամսուան մէջ սակաւաթիւ և կցկտուր ժամերում կատարուած աշխատութեան մէջ: Համեմատական լեզուագիտութիւնը գուցէ դատապարտէ մի քանի բացատրութիւններ այս ձեռնարկում (բաղաձայն հոլովումի, բայերի արմատների մէջ են). բայց մենք նախընտրեցինք գիտնական ճշտութիւնը տեղ տեղ զոհել պարզութեան և աշակերտների զարգացման աստիճանին:

Չեռնարկիս § 55, ծան. 2 և 3 և § 56, ծան. 1. կազմելիս օգտուել ենք Գ. Կոստանեանի «Գրաբառի հոլովումից» (յօդ. 22, ա, 24, ա, 26, ա), իսկ §10-ի և § 66-ի, ինչպէս նաև նախդիրների օրինակները մեծ մասամբ առել ենք Բագրատունու Զարգացելոց քերականութիւնից:

Ս. Մ.

Բ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԱՌԻԹՈՎ,

Դասագրքին այս երկրորդ տպագրութեան մէջ պահպանուած են նոյն ծաւալը, դասաւորութիւնը և սխտեմը. միայն ուշադրութեամբ աչքէ ենք անցրել բոլոր նիւթը և շատ տեղ բարեփոխութիւններ մտցրել, լրացնելով, արտայայտութիւնները ճշտելով և որոշ կանոններ աւելի բացայայտ և դիւրըմբռնելի կերպով խմբագրելով, ինչպէս ցոյց է տուել մեզ տարիների փորձը: § 58-ի 2 և 3 ծանօթութիւնները խմբագրել ենք՝ օգտուելով պ. Ա. Չամիսեանի Դիտողութիւնից («Հանդէս Ամսօրեայ», 1909, փետրվար, եր. 63—64):

Ստ. Մ.

1 հսկանքերի 1909,
Թիֆլիս:

ԳՐԱԲԱՐԻ ՀՈԼՈՎՈՒՄԸ ԽՈՆԱՐՀՈՒՄԸ ԵՒ ՆԱԽԴԻՐՆԵՐԸ

Ա. ԶԱՅՆԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԳԼ. Ա. ՎԱՆԿ.

§ 1. Վանկ կոչվում է այն բառը կամ բառի այն մասը, որ արտասանվում է մի անգամից, պարզ կամ երկբարբառ ձայնաւորի հետ. օր. մի, օր, բա-րի, գե-րեղ-ման, քա-ղա-քա-մայր, պաշ-տօ-նեայ, նե-ղու-թեան, հա-ճոյ, դիւ-րին: Ա-րև, ի-ջա-նել, ու-շիմ:

ԾԱՆ. Պարզ ձայնաւորներն են ա, ւ, է, ը, ի, ո, օ, ու. երկբարբառներն են այ, ոյ, նայ, իւ, տ:

§ 2. Որովհետև ը ձայնաւորը մեծ մասամբ չէ գրվում, բայց արտասանվում է՝ ուստի շատ անգամ բառերն ունին աւելի վանկեր, քան գրուածքի մէջ երևում են ձայնաւոր գրեր. այսինքն ը ձայնաւորն էլ վանկ է կազմում, թէպէտ ներգործութեամբ դրուած չէ. օր. ըանն (բանըն) գոր պատուիրեցեր. ահա այլոյ (այ-րըդ),

ցծեզ (ցը-ձեզ). կրկին (կըրկին), սկիզբն (ըս-կիզբն), ստանալ (ըս-տա-նալ), սնունդ (սը-նունդ), սրբել (սըրբել), հատուցումն, բղխումն (հատուցում-մըն, բըղխում-մըն), ոսկը (ոս-կըր), աստղ (աս-տըղ), կայսր (կայ-սըր): Այս տեսակ վանկերը կոչվում են ծածուկ վանկ:

§ 3. Վանկերը կոչվում են քաց՝ երբ վերջանում են ձայնաւոր գրով. օր. բա-րի, ե-կի, ա-րա, քա-ղա-քա-ցի ծա-ռայ, կոչվում են փակ՝ երբ վերջանում են բաղաձայն գրով. օր. աղ-քատ, ջուր, թագ-չիմ, սուրբ:

§ 4. Եթէ ծածուկ վանկից անմիջապէս առաջ կամ յետոյ ձայնաւոր տառ գայ՝ այդ վանկը կարող է սղուել. օր. գանձդ ողորմութեան (գանձ-դո-ղորմութեան). բղխումն ի հօրէ (բըղխում-նի հօրէ). աստղ առաւօտու, (աստղա-ռաւօտու), կամի ստանալ (կա-միս-տանալ):

ԳԼ. Բ. ՇԵՇՏ.

§ 5. Շեշտ կոչվում է ձայնի սաստկութիւնը, որով հնչվում է բառի մէջ ձայնաւոր տառը. օր. տուր ինձ, թագաւոր է թագաւորէ: Շեշտի նշանն է այս ('), որ սովորական գրութեան մէջ չէ գործածվում, բացի հրամայական եղանակներէից, արգելական մակբայից և անողդակի հարցական ձևերից, օր. տո՛ւր, մի՛ տար, տեսէ՛ք, որչափ սիրէ՛ր զնա:

§ 6. Շեշտը լինում է երկու տեսակ, իմաստի և բառի:

Իմաստի շեշտը խօսքի մէջ ընկնում է այն բառի վրայ, որի մէջ կենդրոնանում է խօսքի գլխաւոր իմաստը, կամ որի վրայ առանձին ուշադրութիւն է դարձնւում, որ մանաւանդ պատահում է հակադրութեան ժամանակ. օր. ծանեաւ Սզն գտացիչ իւր, և էջ գմսուր տեառն իւրոյ, բայց Իսրայէլ զիս ոչ ծանեաւ: Ի՛մ է վրէժխնդրութիւն: Ջրն՛զ տեսանեմ լինել այսպիսի:

§ 7. Եթէ խօսքի մէջ հակադրութիւն չկայ՝ իմաստի շեշտը գտնւում է բայի վրայ. օր. որդիս ծնայ և բարձրացուցի, և նորա զիս անարգեցին: Չերկեամ մի տուաւ ի կապանս:

§ 8. Բառի շեշտ ունին բոլոր բառերը, քիչ բացառութեամբ: Այս շեշտը գրաբարում գտընւում է բառի վերջի վանկի վրայ. օր. Տիկնայք փափկասունք Հայոց աշխարհին:

§ 9. Բառավերջում գտնուող ծածուկ վանկերը (§ 2), որոնք կարդացւում են ը ձայնաւորով՝ շեշտ չեն ընդունում. այս դէպքում շեշտը գտնւում է նախընթաց վանկի վրայ. օր. կինս (կինըս) զոր ետուր: Որոց ոգիքն (ոգիքըն) թուլացեալ են: Չանսպառ խաղացմոն(ը)ս ատուածայնոց(ըն) շնորհաց ծանեայ ի ձեռ(ը)ն գեղեցիկ խնդրոյս:

§ 10. Մի քանի բարդ և ածանցուած բառեր պահում են շեշտը բարդութեան առաջին

մասի վրայ. սրանք են. անյապէս, սոյնապէս, որ-
պէս. անյաչափ, որչափ. անյաքան, անյագոյն, անյ-
ազգ, յանյժամ, քանիօն, գրեթէ (գրեա-թէ),
հնազա, բարէ, ահաւաստիկ (ահա-աւաստիկ), աւա-
ստիկ, նոյնժամայն, անյտրիկ, անյոցիկ—բոլոր
դէմքերու: Այս բառերը, նայելով, թէ որտեղ
է գտնվում շեշտը՝ կոչվում են յարաշեշտ (վեր-
ջից երկրորդ վանկում) և նախայարաշեշտ (վեր-
ջից երրորդ վանկում):

§ 11. Մի քանի կարճ բառեր ամենևին շեշտ
չունին և կոչվում են անշեշտ. սրանք են—

ա) յարաբերական և անորոշ դերանունները
որ, իմն, ինչ, մի. օր. որ սպանանէ զհայր՝ մա-
հու մեռցի. Որոց ոգիքն. Մեծ իմն. Գեղեցիկ
իմն. Բագնամ ինչ ասեմ. Բարևք ինչ իցէ. Այր մի:

բ) ի, առ, ընդ, ըստ նախդիրները և իջրև,
որպէս, քան, մինչև, վասն նախադրութիւն-
ները. օր. ի տուն. ի լինել. առ ի լինել. առ
նախանձու. ընդ դուռն. ընդ աջմէ. ըստ նմանէ.
Իբրև զիս. որպէս ծան. քան զամենայն մեծու-
թիւն. քան զականս պատուականս. մինչև ի
տուն. մինչև ցայս վայր. վասն իմ. վասն ան-
սորիկ:

գ) եմ բայը՝ երբ իւր բուն նշանակութիւնն
ունի. օր. նա է. յաշխարհ գալոց էիր. տեսեալ
է. ընկեցեալ լինէր այնուհետև. Իսկ երբ եմ
բայը նշանակում է կամ, գոյութիւն ունիմ՝ առ-
նում է շեշտ. օր. է նա. է Աստուած. Ե՛ն որ ի
ծակս, են որ ի սորս զօղեալ թագչին:

դ) զի, թէ, եթէ, եւ, կամ՝ շաղկապները. օր. զի ոչ գոյր. ոչ գիտէին, թէ գալոց է. եթէ անկն քո չար է. և ասաց Աստուած. եղբայր կամ քոյր:

§ 12. Միմեանց հետ կապակցութիւն ունեցող բառերից երբ նախադասը շեշտուած է՝ վերջադաս բառը, եթէ միավանկ կամ երկավանկ դերանուն լինի՝ շեշտը կկորցնէ. օր. վասն մեղաց քոց. յաթո՞ւ նորա. եթէ ասիցէ՛ ոք. ասէցնա. յափշտակեցան ստացուածք նոցա: Հայր մեր, որ յերկինս ես:

§ 13. Սաստիկ շեշտուած բառերից յետոյ, այսինքն հարցական, բացասական, հրամայական բառերից և առհասարակ իմաստի շեշտից յետոյ հետևորդ բառը շեշտը կորցնում է. օր. զի՛ կոչէք զիս. ընդէ՛ր խոռովեցան հեթանոսք. ոչ գիտէր, զինչ գործէր. ոչ այդպէս. ոչ լռեցից. չիք թագաւոր. մի դատիք. մի ընկենուր: Ես ասացի (և ոչ դու). բազումք յօժարեցին. յանգիւտ կորուստն յուղարկի ի մահուան իւրում:

ԳԼ. Գ. ՇԵՇՏԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻԻՆԸ ՁԱՅՆԱԻՈՐ- ՆԵՐԻ ՎՐԱՅ

§ 14. Բառերը դարաւոր գործածութեան ընթացքում հետզհետէ կարճանում են: Սերունդէ սերունդ նրանց մէջ թուլանում, անհետանում են ձայնաւոր և բաղաձայն զրերը. այն-

պէս որ նախկին երկար բառից վերջապէս ստաց-
վում է կարճացած, սղուած բառ: Օրինակ ա-
ռաջ ասում էին Աստուած. այս բառը հետզհե-
տէ կրճատուելով դարձաւ Ասված, Աստօծ, Աս-
բօծ: Առաջ ասում էին Աստուածոյ. սա հետըզ-
հետէ կրճատուելով դարձաւ Աստուծոյ, Աստը-
ծոյ, Աստըծոն, Աստծոն, Ասծոն, Ասսոն, Ասոն:
Առաջ ասում էին ճանապարհ. սա հետզհետէ
դարձաւ ճանրպարհ, ճանրպահ, ճանպահ, ճամ-
բահ, ճամբահ: Ճանապարհորդ բառը հետզհետէ
կրճատուելով դարձաւ ճամբորդ: Տեսանեմ բա-
ռը դարձաւ տեսնեմ, տեհնեմ, տէնեմ ևն:

§ 15. Այս կրճատումը կատարվում է որոշ
օրէնքներով: Գլխաւոր օրէնքը այս է. բառի
մէջ այն վանկը, որ շեշտ ունի՝ աւելի ուժեղ է
արտասանվում, աւելի լաւ է լսվում, ուստի ա-
ւելի լաւ է պահպանվում. իսկ այն վանկերը,
որ շեշտ չունին, մանաւանդ շեշտուած վանկի
երկու կողմը գտնուած վանկերը, թոյլ են ար-
տասանվում, վատ են լսվում. ուստի քիչ են
պահպանվում ու սղվում են: Օրինակ. թագա-
ւոր բառում վերջի վանկը շեշտ ունենալով պահ-
պանուել է, իսկ նախընթաց վանկը անշեշտ լի-
նելով սղուել է, և ստացուել է գաւառական
թագավոր, թագվոր: Ուրիշ գաւառում նոյն բա-
ռը հնչուել է թագաւոր. այստեղ էլ պահպանուել
է միջի, շեշտուած վանկը, իսկ նրա երկու կող-
մի անշեշտ վանկերը սղուել են, և ստացուել է
թըքավոր, թքյավր: Հարսանիք բառը մի գաւա-

ուում արտասանուել է «հարսանիք», ուստի սրղ-
ուելով դարձել է հարսնիք. իսկ ուրիշ գաւառ-
ներում արտասանուել է հարսանիք, ուստի սրղ-
ուելով դարձել է հրսանիք են:

Այս օրէնքով՝ գրաբարի մէջ այն վանկերը,
որոնց վրայ ընկնում է շեշտը՝ աւելի են պահ-
պանվում և աւելի լիակատար հնչիւն ունին.
Իսկ այն վանկերը, որոնք շեշտ չունին՝ աւելի
են ենթարկվում սղուամի և անհետանում են: Օր-
սուրբ—սրբել. առաջի բառում ու ձայնը շեշտ
ունենալով՝ մնացել է. իսկ երկրորդ բառում
շեշտը տեղափոխուելով ել վանկի վրայ՝ ու ձայ-
նաւորն առանց շեշտի սղուել դարձել է ը: Նոյն-
պէս կլին—կընոջ—կնոջ. մարմին—մարմնոյ—
մարմնոյ և այլն:

§ 16. Բառերը հոլովուելիս և խոնարհուե-
լիս՝ իրանց վերջից ստանում են մասնիկներ. և
որովհետև շեշտը, համաձայն լեզուի օրէնքին՝
պէտք է դրուի բառի վերջին վանկի վրայ՝
(§ 8) ուստի շեշտը բառի հոլովուելիս և խո-
նարհուելիս տեղափոխվում է այդ նոր մասնիկ-
ների վրայ: Այս տեղափոխութեան պատճառով
բառի այն վանկը, որ առաջ շեշտ ունէր, շեշտը
կորցնելով՝ յաճախ սղվում է. օր սէր բառը փոխ-
վում է սիրոյ, սիրեմ, բայց՝ մարդասէր. միւտ—
մըտի, մտից, մտանեմ, բայց՝ եմիւտ և այլն:
Վերջի օրինակից երևում է, որ երբ խոնարհուե-
լու ժամանակ բառը ստանում է այնպիսի ձև,
որ մասնիկ չունի, ուրեմն և շեշտը նորից ըն-

կնում է բուն արմատական ձայնաւորի վրայ՝
այդ արմատի նախնական ձայնաւորը նորից ե-
րկան է գալիս (եմուտ):

§ 17. ա, ն, ո, ուժեղ ձայնաւորները, վեր-
ջի փակ վանկում գտնուելիս, երբ շեշտը կոր-
ցնում են՝ փոփոխութեան չեն ենթարկվում շեշտի
պատճառով. օր. քաղնք—քաղաքի. բաննկ—
բանակի, բանակիմ, բանակեցայ. միժ—միժի,
մեծանամ, մեծացուցանեմ. տնս, տեսոյ, տեսա-
նեմ, տեսանելի. գիրժ—գործոյ, գործեմ, գոր-
ծեցի, գործողութիւն. խաղող—խաղողոյ—խաղո-
ղաբեր:

Այս ձայնաւոր գրերը գոյականների վերջում
բաց վանկում ամենեին չկան, այլ եթէ գտնուին՝
փոխվում են ուրիշ ձայնաւորի կամ երկբար-
բառի օր. Արամ-ա-յ, օդ-ո-յ: (Ա պատահում է
միայն իս վերջաւորութեան մէջ. օր. Երեմիա,
Գաղղիա, Ամասիա):

ԾԱՆ. 1. Բայերի մէջ ո և ա պատահում են միայն
հրամայական եղանակում—մատո՛, արա՛:

ԾԱՆ. 2. Ե գիրը մի քանի տեղ, մանաւանդ երբ
հետևում է նորան ղ, բաղաձայն սղվում է ը գրի
և անհետանում է. օր. ասնդն—ասղան. թեթն՝դն
թիթղան. Բարսեղ (սղի), Կիւրեղ (րղի), մժեղ (մժեխ)
(մժղոյ). նոյնպէս դեւ (դիւի):

§ 18. Ի և ու ձայնաւորները, որոնք գտն-
վում են բառի վերջին վանկում՝ շեշտը կորցնելիս
փոխվում են ղ, որ շատ անգամ սղուելով բողբո-
վին անհետանում է. օր. գլին—գլնոյ (գնոյ),
սիլրա—սըրաի (սրաի). գլինդ—գլնդի (գնդի).

խինդ—խընդալ (խնդալ). Դաւլիթ—Դաւ-թի. գաւ-
իթ—գաւ-թի. Թաքուստ Թաքըստի. աճումն—աճ-
ման, սնուրբ—սըրբոյ, սըրբել (սըրոյ, սրբել). գոնդ
գընդի (գնդի). զնւտ—զըտի, զըտել (զտի, զտել). հե-
ղումն—հեղ-ման. տնն—* տընն ¹⁾ տան և այլն:

ԾԱՆ. 1. Այս կանոնի համաձայն սղվում են և
այն բառերը, որոնք վերջանում են իւ ձայնով. Թիւ
(=Թիվ), սղուելով դառնում է Թըվոյ, Թվոյ, որ լեզուի
ուղղագրական կանոնով գրվում է Թուոյ: Այսպէս
նաև անիւ—անու-ոյ, հաղիւ—հաղու-ագիւտ ևն:

ԾԱՆ. 2. Ուխտ, ուստր ևն բառերում ու ձայնը
անշեշտ վանկում չէ սղվում:

§ 19. Վերջին փակ վանկում եղած է ձայ-
նաւորը շեշտը կորցնելով դառնում է

1) ի. օր. սէ՛ր—սիրոյ—սիրել. յաւէ՛տ—յա-
ւիտեան, ձէ՛թ—ձիթենի. դէ՛տ—դիտի, դիտել:

2) դառնում է և ն, մանաւանդ օտարագ-
գի յատուկ անունների մէջ. օր. Իսրայէ՛լ—
Իսրայելի (և Իսրայիլի). Կայէ՛ն—Կայենի, Մի-
քայէ՛լ—Միքայելի, Մովսէ՛ս—Մովսեսի (և Մով-
սիսի). կայ նոյնպէս եղէ՛զն—եղեզան, աղուէ՛ս
—աղուեսու:

§ 20. Վերջին փակ վանկում գտնուող ես
երկբարբառը շեշտը կորցնելիս դառնում է ն.
օր. մատեանն—մատենի. որեւոր—որերոյ, սեւա՛մ
—սեմոյ. եղեա՛մն—եղեման, կեա՛նք — կենաց,
կեա՛մ—կեցի:

¹⁾ Աստղանիշով նշանակուած ձևերը գրաբարում
չեն պատահում, բայց ենթադրվում են իբրև եղած:

ՄԱՆ. Այս սղումով բացատրվում է և բարդ բաների մէջ պատահած և գիրը արմատական ի գրի տեղ. բարեսէր=բարեասէր=բարի-ա-սէր (§ 26, դ.). ընտանեկան=ընտանեական=ընտանի-ա-կան:

§ 21. Վերջին փակ վանկում գտնուող ոյ երկբարբառը շեշտը կորցնելիս դառնում է ու, օր. թիյն—թունաւոր. լոյս—լուսոյ,—լուսաւոր. փոյթ—փութոյ, փութիւլ. ողջիյն—ողջունի, ողջունել. միյծ—մութի, մութանել ևն:

§ 22. Փակ վանկում գտնուող իւ երկբարբառը, որից յետոյ գալիս է ն՝ շեշտը կորցնելիս դառնում է ի. օր. արիւն—արեան (=արի-ան, § 26 դ), կորիւն—կորեան. նեղութիւն—նեղութեան և այլն:

§ 23. Վերջին բաց վանկ կազմող նայ (և նա) երկբարբառը շեշտը կորցնելիս դառնում է ն. օր. պաշտօնեանյ—պաշտօնէի. միջօրեանյ—միջօրէի. դուզնաքեանյ դուզնաքէի. հրեանյ—հրէի, քրիստոնեանյ—քրիստոնէութիւն:

ՄԱՆ. Այս փոփոխութիւնը պատահում է և շեշտի տակ եղած վանկում. սրովհետև լեզուն հետզհետէ մաշուելով՝ (§ 14) երկբարբառը վերածում է պարզ ձայնաւորի. օր. միջօրեանյ և միջօրէ. աշտեանյ և աշտէ: արծաթեանյ և արծաթէ ևն: Համեմատել աշխարհաբարի ձևերը՝ երկաթէ, պղնձէ, գործէ, սիրէ:

§ 24. Պատկեր շեշտաւոր և անշեշտ ձայնաւորների: (Գիծը (-) նշանակում է, թէ ձայնաւորը կորսուած է):

ՀԱՊԷ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ԿԵՆՏՐՈՆ
 ԵՊՈՒՆՈՍՏՆԵՆՏՍԱԸ
 ԳՐԱԳԱՐԱՆ
 ԱԿՏ Գ Ե Մ Ի Ա

	Փ ա կ վ ա ն կ ու մ	Բաց վանկում
Շեշտուած դառնում է անշեշտ	ա ո ե ի ու է եա ոյ իւ(ն) ա ո ե(ը) ը,- ը,- ի, ե ե ու ի	եայ է
Անշեշտ դառնում է շեշտուած	ա ո ե ի ու ը,- ա ո ե, եա, է է, իւ(ն) ոյ ի, ու	է եայ

ԱՄ 67209

ԳԼ. Դ. ԳՐԵՐԻ ՓՈՓՈԽՈՒԹԻՒՆԸ ՄԻՄԵԱՆՑ ՄՕՏ ՊԱՏԱՀՆԷԼԻՄ

§ 25. Չայնաւոր և բաղաձայն գրերից ոմանք միմեանց մօտ պատահելիս՝ ենթարկվում են մէկը միւսի ազդեցութեան և այլ և այլ փոփոխութիւններ են կրում: Այս փոփոխութիւնները առաջ են գալիս ներդաշնակութեան օրէնքով (որպէս զի արտասանելը դիւրին լինի), և շատ տեսակ են: Այստեղ դրուած են միայն այն փոփոխութիւնները, որոնք բառերի հոլովումի և խոնարհումի ժամանակ տեղի են ունենում:

§ 26. Չայնաւոր գրերի մէջ, հոլովելու և խոնարհելու ժամանակ, հետևեալ փոփոխութիւններն են տեղի ունենում.

ա) Ի թոյլ ձայնաւորը ա, ո ուժեղ ձայնաւորների մօտ պատահելիս, եթէ շեշտ չունի՝

2

սղվում է և այդ ձայնաւորների հետ միանալով
կազմում է երկբարբառներ. այսպէս

ահ=այ. օր. կարդա-իցեմ—կարդայցեմ.
Ասիահ-ի—Ասիայ.

նի=ոյ. օր. դո-ին—դոյն. նո-ին—նոյն.

իւ=եա օր. որդի-ակ—որդեակ. բարի-աւ—
բարեաւ.

իո=ւո¹ օր. որդի-ոյ—որդւոյ. բարի-ոք—
բարւոք¹:

բ) Իսկ երբ ի ձայնաւորը ա, ո ձայնաւոր-
ների մօտ պատահի և շեշտ ունենայ՝ կպահպան-
ուի, և այս դէպքում նրա և միւս ձայնաւորի
մէջ կմտնէ ներդաշնակութեան ը կիսաձայնը.
այսպէս.

ահ=այի. օր. աղա-ի—աղայի. Երեմիա-ի—
Երեմիայի.

ոի=ոյի. օր. քո-ին—քոյին:

ՄԱՆՕԹ. Միավանկ բառերն այս վերջին օրէն-
քին չեն ենթարկվում. օր. մի-ոյ, մի-ով:

գ) Երբ միմեանց մօտ գալիս են ւ և ի՛ (եի՛)
ն-ը փոխւում է ւ՛. օր. գործե-լի—գործեի՛—գոր-
ծէի, սիրե-ի՛—սիրէի:

§ 27. Ձայնաւոր գրերը կարող են ածնի,
այսինքն կարճ ձայնաւորից երկար դառնալ, կամ
պարզ ձայնաւորից երկբարբառ: Աճումը տեղի
է ունենում երբ մի ըաղաձայն գիր կորսվում է,
որի պատճառով նորա մօտի ձայնաւորն երկա-

¹) Այս (ւո) գրութիւնը առաջ կարդացվում էր՝
ինչպէս Ֆրանսերէն սօ:

ըսւմ է. օր. մայր բառը առաջ եղել է մատր 1).
տ-ն ընկնելով ստացուել է մար—մայր. գործէ,
գործէք. (առաջ եղել են *գործետ, *գործետք 2)
տ-ն ընկնելով և ձայնաւորը երկարել դարձել է
է. աղայ, աղայք. (*աղատ, աղատք=աղան, ա-
ղանք=աղայ, աղայք). կանայք=կանանք:

§ 28. Բաղաձայն գրերի մէջ, հոլովելու և
խոնարհելու ժամանակ, տեղի են ունենում հե-
տևեալ փոփոխութիւնները.

ա) Երբ միմեանց մօտ գալիս են ն և ը
գրերը՝ ն փոխվում է մ-ի (որովհետև ը-ն շրթ-
նային տառ է՝ ուստի ն էլ շրթնային է դառ-
նում). օր. նեղութեան-ը—նեղութեանք—նեղու-
թեամբ. աղեղան-ը—աղեղամբ: Համեմատել ամ-
րիծ—ան-ըիծ, ճամբայ—ճանապարհ:

բ) Երբ միմեանց մօտ գալիս են ը և ար-
մատական ն՝ ը գիրը սաստկանում դառնում է
ռ. իսկ երբ այս ռ-ն ն-ից հեռանում է՝ նօրից
դառնում է ը. օր. լերին—լեառն. դրան—դուռն.
այր—առն, արամբ (§ 28, ա). առնեմ—ար-արի:

գ) Երբ միմեանց մօտ գալիս են երկու ց,
որոնք երկուքն էլ բառի բուն արմատին չեն
պատկանում՝ առաջին ց փոխվում է ս. օր.
գործեց-ցուք—գործեցցուք—գործեսցուք. (ար-
մատ գործ), սիրեց-ցեն—սիրեսցեն (արմ. սիր):

1) Համեմատել հին ռուսերէն ма́терь (матѣри):

2) Համեմատել ռուսերէն дѣлаетъ, дѣлаете.

Բ. Հ Ո Լ Ո Վ Ո Ւ Մ

ԳԼ. Ե. ՀՈԼՈՎՆԵՐ.

§ 29. Գոյական և ածական անուններն ու դերանունները խօսքի մէջ յարաբերութիւն ունին միմեանց հետ և բայի հետ և այլևայլ պաշտօններ են վարում. երբեմն նրանք ցոյց են տալիս, թէ ով է կատարում գործողութիւնը. օր. թագաւորն գայ. նա գայ. երբեմն ցոյց են տալիս, թէ որի վրայ է ընկնում գործողութիւնը. օր. տեսի զթագաւորն, սիրեմ զնա. երբեմն ցոյց են տալիս, թէ մի առարկայ որին է պատկանում. օր. աթոռ թագաւորի, ձեռք նորա. երբեմն ցոյց են տալիս, թէ գործողութիւնը որի օգնութեամբ կամ ձեռքով է կատարվում. օր. թագաւորաւ շինի աշխարհ. նովաւ կեանք էր, ևն: Այս տարբեր նշանակութիւնները արտայայտելու համար գոյական և ածական անուններն ու դերանունները վերջից և սկզբից փոփոխութիւններ են կրում (թագաւոր—զթագաւոր, թագաւորի, թագաւորաւ. նա, զնա, նորա, նովաւ), որ կոչվում է հոլովում, իսկ փոփոխուած ձևերը կոչվում են հոլով:

§ 30. Հայերէն գրաբար լեզուն վեց հոլով ունի. 1) ուղղական, որ առարկայի անունն է և պատասխանում է *ո՞վ, զի՞նչ* հարցմունքին. (թագաւոր, մեծ, նա). 2) հայցական, որ ցոյց է տալիս, թէ ո՞ւմ վերայ է ընկնում գործողութիւնը, և պատասխանում է *զո՞վ, զի՞նչ* հարցմունքին. (զթագաւոր, զմեծ, զնա). 3) սեռական, որ ցոյց է տալիս, թէ ո՞ր առարկային է պատկանում բառը, և պատասխանում է *որո՞յ* հարցմունքին. (թագաւորի, մեծի, նորա). 4) տրական, որ ցոյց է տալիս, թէ ո՞ւմ համար է կատարվում գործողութիւնը, և պատասխանում է *ո՞ւմ* հարցմունքին. (թագաւորի, մեծի, նմա). 5) քացառական, որ ցոյց է տալիս, թէ ո՞ւմից է սկսվում, առաջ գալիս գործողութիւնը, և պատասխանում է *յումմէ՞, ուստի՞* հարցմունքին. (ի թագաւորէ, ի մեծէ, ի նմանէ). 6) գործիական, որ ցոյց է տալիս, թէ ո՞րի ձեռքով կամ միջոցով է կատարվում գործողութիւնը, և պատասխանում է *ի՞նչ, ի՞նչ իւրիք* հարցմունքին, (թագաւորաւ, մեծաւ, նովաւ): Այս հոլովներից ուղղականը և հայցականը կոչվում են ուղիղ հոլովներ, իսկ միւսները կոչվում են թեք հոլովներ:

§ 31. Բառերը կարող են նշանակել նաև մի առարկայ կամ մէկից աւելի առարկայ. օրորդի թագաւորի (մի թագաւորի մի որդի), և որդիք թագաւորաց (շատ թագաւորների շատ որդիներ), ձեռն (մի ձեռք) նորա, ձեռք (երկու

կամ աւելի ձեռք) նորա. նա ասէր. նորա ասէին: Այս փոփոխութիւնը, որ առարկայի մի կամ շատ լինելն է ցոյց տալիս՝ կոչուում է թիւ:

§ 32. Գրաբար լեզուն ունի երկու թիւ.

1) եզակի, որ ցոյց է տալիս, թէ առարկան մի հատ է. (Թագաւոր, ձեռն, նա), և 2) յոգնակի, որ ցոյց է տալիս թէ առարկան մէկից աւելի է. (Թագաւորք, ձեռք, նոքա):

§ 33. Հոլովելու, այսինքն բառը հոլովով և թուով փոփոխելու ժամանակ՝ նկատելու է բունը, արմատը, հոլովիչ ձայնաւորը, հոլովակերտ և յոգնականացուցիչ գրերը:

§ 34. Բուն կոչվում է բառի այն ձևը, որով մենք կոչուում ենք առարկան. օր. բան, գործ, սիրտ, սուրբ: Բունը բառի շեշտուած ձևն է:

§ 35. Արմատ կոչվում է բառի այն ձևը կամ այն մասը, որ բոլոր հոլովների մէջ, թէ եզակիում և թէ յոգնակիում, գտնվում է. օր. ըան, ըանի, ըանիւ, ի ըանէ, ըանք, զըանս, ըանից, ըանիւք. գործ, գործոյ, գործով, ի գործոյ, գործք, գործոց, գործովք, սիրտ, սրտի, սրտիւ, ի սրտէ, սիրտք, սրտից, սրտիւք. սուրբ, սրբով, սուրբք, սրբոց, սրբովք: Այս օրինակների մէջ ըան, գործ, սրտ, սրբ ձևերը կոչվում են արմատ, որովհետև ամեն մի հոլովի մէջ ևս գտնվում են:— Սրանից երևում է, որ արմատը երբեք նման է լինում բունին (ինչպէս բան, գործ), երբեք բունից տարբեր (ինչպէս բուն՝

սիրտ, առմատ սրտ, բուն՝ սուրբ, արմատ սրբ):
Արմատը բառի անշեշտ ձևն է:

§ 36. Բունից արմատը կազմելիս բառերն ենթարկվում են շեշտի օրէնքներին, որոնք բացատրուած են §§ 18.—23 ի մէջ. այնպէս որ

շեշտուած բունից	ստացվում է	անշեշտ արմատ
անասո՛ւն, բազո՛ւմ	»	անասն, բազմ
գետի՛ն, թի՛ւ	»	գետն, թու (§ 18 և ծան. 1)
մարդասէ՛ր, կէ՛տ	»	մարդասիր, կիտ (19, 1)
Միքայէ՛լ, աղուէ՛ս	»	Միքայել աղուես (19, 2)
եղեւն՛ն, մատեն՛ն	»	եղեմն, մատեն(20)
տարակի՛յս, բո՛յն	»	տարակիլս, բոն (21)
նեղութի՛ն, արի՛ն	»	նեղութին, արին (22)
աշտենյ, քրիստոնենյ	»	աշտէ, քրիստոնէ (23)

§ 37. Այն բառերը, որոնք վերջին փակ վանկում ունին ա, ե, ո, ձայնաւորները՝ շեշտի ազդեցութեան չեն ենթարկվում (§ 17). ուստի նրանց բունը և արմատը նման են միմեանց. օր.

շեշտուած բուն	անշեշտ արմատ
քաղա՛ք, բան	քաղաք(ի), բան(ի)
ժողով, գործ	ժողով(ի), գործ(ի)
աբսթ, մեծ	աբսթ(ի), մեծ(ի).

ԾԱՆ. Ե ձայնաւորի մի բանի սղումների մասին
տես § 17, ծան 2: *աւարէ — աւարէ*.

§ 38. Հոլովիչ կոչվում են այն ձայնաւոր
գրերը, որոնք դրվում են բառի արմատի վրայ,
թեք հոլովներ կազմելու ժամանակ. օր. սրտ-ի
աղուես-ու, աղեղ-աւ-ն ժողով-ո-յ ևն: Հոլո-
վիչ ձայնաւորներն են ա, ե, ի, ո, ու:

ԾԱՆ. 1. Երբ ա և ո հոլովիչները հոլովական բա-
ռի վերջում են պատահում աճում դառնում են այ, ու:

ԾԱՆ. 2. Երկրորդ խառն հոլովումի մէջ (տես §
43) շատ անգամ եզակի սեռական տրական և բացառա-
կան հոլովներում ո(ոյ) հոլովիչի տեղ գործածվում է ոյ:

ԾԱՆ. 3. Ե հոլովիչը պատահում է միայն բաղա-
ձայն հոլովումի մէջ. (տես § 41):

§ 39. Հոլովակերտ կոչվում են այն ձայնա-
ւոր և բաղաձայն գրերը, որոնք գրվում են բառի
վերջը հոլովիչից յետոյ՝ որոշեալ հոլով կազմելու
համար: Հոլովակերտ գիր առնում են գործիա-
կանը և եզակի բացառականը, իսկ դերանունների
մէջ՝ նաև սեռականն ու տրականը: Բացառականի
հոլովակերտ գիրն է է. Գործիականի հոլովակերտ
գրերն են ւ, վ, ը, որոնցից ը գործ է ածվում
բաղաձայնից յետոյ, վ գործ է ածվում ո
ձայնաւորից յետոյ, իսկ ու մնացած դէպքերում:
Դերանունների մէջ սեռականի հոլովակերտն է
ը, տրականինը մ. (միայն եզակիում):

ԾԱՆ. Ու հոլովիչն ունեցող բառերը գործիակա-
նում հոլովակերտ չեն առնում:

§ 40. Յոգնականացուցիչ գրերն են ք, ց,
ս: Ք գործ է ածվում ուղղականում և գործիա-

կանում, ց՝ սեռականում, տրականում և բացառականում, իսկ ս՝ հայցականում:

ԳԼ. Զ. ԱՆՈՒԱՆԱԿԱՆ ՀՈՂՈՎՈՒՄ.

§ 41. Գոյական և ածական անունները հոլովուելիս՝ հոլովիչ գիրը (§ 38) դնում են կամ արմատից յետոյ, կամ արմատի վերջին բաղաձայնից առաջ, օր. տիղմ (արմատ՝ տղմ)—տղմ-ի, գրաստ—գրաստ-ու ձևերում՝ ի և ու հոլովիչները դրուած են տղմ՝ և գրաստ արմատների վերջը: Իսկ աղեղն—աղեղ-ա-ն, կայսր—կայս-ս-ե-ր ձևերում՝ ա և ն հոլովիչները դրուած են արմատի վերջին բաղաձայն ն և ը գրերից առաջ: Առաջին տեսակ հոլովումը կոչվում է ծայնատր հոլովում, որովհետև բառը եզ. սեռականում վերջանում է ձայնաւոր հոլովիչով. իսկ երկրորդ տեսակը կոչվում է բաղաձայն հոլովում, որովհետև բառը վերջանում է արմատի բաղաձայն գրով:

ԾԱՆ. Բաղաձայն հոլովում ունին 1) ին վերջացած բառերը. օր. նեղութիւն, արիւն. 2) այն բառերը, որոնք վերջանում են ն, ը, ղ գրերով՝ նախընթաց բաղաձայնով. (օր. աղեղն, եղէգն. կայսր, ազդր. աստղ, կոճղ. 3) ուրիշ շատ բառեր, որոնք բունի սկզբնական ն կորցրել են, իսկ արմատում պահել են, օր. մանուկ—մանկ-ա-ն (բուն՝ մանուկ, փոխանակ* մանուկն, արմ. մանկն). գարուն—գարնան (բուն՝ * գարունն, արմ. գարնն): Համեմատել աշխարհաբարում եզ, ձուկ, դուռ

—եզան, ձկան դռան, եղներ, ձկներ, դռներ. (գրաբար՝ եզն, ձուկն, դուռն):

§ 42. Եթէ բառը թէ եզակի և թէ յոգնակի բոլոր թեք հոլովներում գործ է ածում մի հոլովիչ՝ այսպիսի հոլովումը կոչվում է պարզ հոլովում. օր. գործ—գործոյ, գործով, գործոց, գործովք. աղեղն—աղեղան, յաղեղանէ, աղեղամբ, աղեղանց, աղեղամբք ևն: Իսկ եթէ բառը հոլովուելիս գործ է ածում երկու հոլովիչ՝ այսպիսի հոլովումը կոչվում է խառն հոլովում. օր. քաղաք—քաղաքի, քաղաքաւ. գառն—գառին, գառանց:

§ 43. Երկու խառն հոլովում կայ. առաջինը գործ է ածում ի և ա հոլովիչները. երկրորդը՝ ո և ա հոլովիչները: Սրանցից ի և ո հոլովիչները գործածվում են եզակի սեռական, տրական և բացառական հոլովներում, իսկ ա հոլովիչը գործածվում է եզակի գործիական և յոգնակի թեք հոլովներում: Ուրեմն եթէ մի բառ յոգնակի թեք հոլովում ունի ա հոլովիչը՝ եզակի սեռականում նա կարող է ունենալ ա հոլովիչ՝ եթէ պարզ հոլովում ունի, և ի կամ ո հոլովիչ՝ եթէ խառն հոլովում ունի. օր. աղեղանց—եզակի սեռ. աղեղան. քաղաքաց—եզ. սեռ. քաղաքի. բարեաց—եզ. սեռ. բարւոյ:

ԳԼ. Է. ՀՈԼՈՎՆԵՐԻ ԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆԸ.

§ 44. Եզակի ուղղականը բառի սկզբնական ձևն է (բուն), առանց որևէ յաւելուածի. օր. մարդ, սիրտ, աղեղն:

§ 45 Եզակի հայցականը նման է ուղղականին: Եթէ բառը որոշուած է՝ սկզբից առնում է զ նախդիրը, օր. մարդ, սիրտ, աղեղն, կամ զմարդն զայն, զսիրտ իւր, զաղեղն իւր:

§ 46. Եզակի սեռականը և տրականը կազմվում են՝ արմատի վրայ աւելացնելով հոլովիչ ձայնաւորը. օր. բան-ի, մարդ-ոյ (§ 38, 1), աղեղ-ա-ն (§ 41):

§ 47. Եզակի բացառականը կազմվում է հետևեալ կերպով.

Արմատի վերջը դրվում է հոլովիչը, նրանից յետոյ հոլովակերտ է, իսկ սկզբից ի նախդիր, որ փոխվում է յ՝ եթէ բառը սկսվում է ձայնաւորով: Օր. բուն՝ սկիզբն, ազդը. արմատ՝ սկզբն, ազդը. հոլովիչով՝ սկզբան, ազդեր. հոլովակերտով՝ սկզբանէ, ազդերէ. նախդրով՝ ի սկզբանէ, յազդերէ:

ԾԱՆ. 1. Ի հոլովիչ ունեցող բառերը միշտ կորցնում են հոլովիչը. ու հոլովիչ ունեցող բառերը յաճախ կորցնում են հոլովիչը (երբ բառի վերջում կայ վ հընչիւն): Օր. բուն՝ բան, սիրտ. արմ. բառ, սրտ. բացառական՝ ի բառէ, ի սրտէ (առանց ի հոլովիչի). բուն և արմատ՝ զգեստ. բացառական ի զգեստ-ու-է (ու հոլովիչով). բուն և արմատ՝ ծով, նաւ. բացառական՝ ի ծով-է, ի նաւ-է (առանց ու հոլովիչի):

ԾԱՆ. 2. Զայնաւոր հոլովումի մէջ ա և ո հոլովիչ ունեցող բառերը է հոլովակերտ չեն ընդունում: Օր. բուն՝ Հայկ, խորհուրդ. արմատ՝ Հայկ, խորհրդ. բացառական՝ ի Հայկայ, ի խորհրդոյ: (Այ, ոյ-ի մասին տես § 38, ծան. 1): *բաւ. վերջ. աւեհե՛այ, ոյ-ի*

§ 48. Եզակի գործիականը կազմվում է՝ արմատի վրայ աւելացնելով հոլովիչը և հոլովակերտը (§ 39). այս դէպքում եթէ բաղաձայն հոլովումի վերջի արմատական բաղաձայնը ն է՝ փոխվում է Մ՝ (§ 28, ա). օր. բան-ի-ւ. գետ-ո-ւլ, աղեղ-ա-մ-բ, (փոխանակ աղեղ-ա-ն-ը), նեղու-թե-ա-մ-բ, (փոխանակ նեղու-թի-ա-ն-բ, § 26 դ):

§ 49. Յոգնակի ուղղականը կազմվում է՝ բունի վրայ աւելացնելով ք. օր. բան-ք, սիրտ-ք արքայ-ք:

ԾԱՆ. Բաղաձայն հոլովումի մէջ այն բառերը, որոնք վերջանում են երկու կամ աւելի բաղաձայն գրերով՝ յոգնակի ուղղականում բունի վերջին բաղաձայնից առաջ աւելացնում են ներդաշնակութեան ձայնաւոր զիր: Ներդաշնակութեան ձայնաւորը լինում է կամ հոլովիչը, կամ ու: Օր. աստ-ե-ղք (փոխանակ աստղք), գառ-ի-նք (փոխանակ գառնք), կողմ-ա-նք (փոխանակ կողմնք) (ե. ի. ա՛ հոլովիչներն են). աղեղ-ու-նք (հոլովիչն է ա). մաս-ու-նք (հոլովիչներն են ի, ա):

§ 50. Յոգնակի հայցականը կազմվում է յոգնակի ուղղականից՝ վերջի ք-ն փոխելով ու-ի. օր. բան-ու, սիրտ-ու, արքայ-ու, աղեղուն ու, աստեղ-ու: Եթէ բառը որոշուած է՝ հայցականն ստանում է սկզբից զ նախդիրը (§ 45):

§ 51. Յոգնակի սեռականը և տրականը կազմվում են՝ արմատի վրայ աւելացնելով հո-

լովիչը և յոգնականացուցիչը (§ 40). օր. բան-
ի-ց, քաղաք-ա-ց, գործ-ո-ց, աղեղ-ա-ն-ց:

52. Յոգնակի բացառականը նման է յոգ-
նակի սեռականին կամ տրականին, միայն սկզբ-
բից ստանում է ի կամ յ նախդիրը (§ 47).
օր. ի բանից, ի քաղաքաց, ի սրտից, յաղեղանց:

§ 53. Յոգնակի գործիականը կազմվում է՝
արմատի վրայ աւելացնելով հոլովիչը, հոլովա-
կերտը (§ 39) և յոգնականացուցիչը (§ 40).
օր. բան-ի-ւ-ք, քաղաք-ա-ւ-ք, սրտ-ի-ւ-ք, աղեղ-
ա-մ-բ-ք (§ 28, ա):

ԾԱՆ. Յոգնակիում աւ ձայնը, ինչպէս և բոլոր
փակ վանկերում, նոր գրութեան եղանակով գրվում է օ
քաղաքօք, օր, օրհնել, (փոխանակ) քաղաքաք, աւր,
աւրհնել):

§ 54. Կանոնաւոր հոլովման պատկեր:

Հ ու ռ Վ Ի Հ	Չայնաւոր պարզ հոլովում			Չայն. խառն հոլով.			Բայած. պարզ հ.		Բաղածայն խառն հ.
	ա	ս	ի	ու	ի,ա	ո,ա	ա	ե	
Ո. Բուճ	- , -բ	- , -բ	- , -բ	- , -բ	- , -բ	- , -բ	- , -ա.բ	- , ե.բ	- , -ի.բ
Ն. Բուճ	- , -ս	- , -ս	- , -ս	- , -ս	- , -ս	- , -ս	-ու.բ	- , հ.ս	-ու.բ
Ս.Տ. Արժատ	-այ, -աց	-ոյ, -ոց	-ի, -ից	-ու, -ուց	-ի, -աց	-ոյ, -աց	-ա, -աց	-հ, -եց	-ի, -աց
Բ. Արժատ	-այ, -աց	-ոյ, -ոց	-է, -ից	-ուէ, -ուց	-է, -աց	-ոյ, -աց	-ա.է, -աց	-հ.է, -եց	-ա.է, -անց
Չ. Արժատ	աւ, -աւ.բ	-ով, -ով.բ	-իւ, իւ.բ	-ու, -ու.բ	-աւ, -աւ.բ	-աւ, -աւ.բ	ա.բ, -ա.բ.բ	-հ.բ, -ե.բ.բ	-ա.բ, ա.բ.բ

ԾԱՆ. 1. Կէտը (.) նշանակում է արժատից հետոցած բաղածայն գիրը (աղեղ-ա-վ-բ, կայս-հ-ր-բ):
 ԾԱՆ. 2. Բացառականը միշտ ունի ի կամ ի նախդիրը (§ 47):
 ԾԱՆ. 3. Հայցականը եթէ որոշեալ է սկզբից անում է դ նախդիրը:

§ 55. Օրինակներ ձայնաւոր պարզ հոլովումի:

Ա հոլովիչ.

Ո հոլովիչ.

Բռն և Արմ[՛]. Տիտան. Բռն՝ մարմին, Արմ[՛]. մարմն.

Ո. Տիտան Տիտանք մարմին մարմինք

Հ. (զ) Տիտան Տիտանս (զ) մարմին մարմինս

Ս. Տ. Տիտանայ Տիտանաց մարմնոյ մարմնոց

Բ. ի Տիտանայ Տիտանաց ի մարմնոյ մարմնոց

Գ. Տիտանաւ Տիտանաւք. մարմնով մարմնովք.

Ի հոլովիչ.

Ու հոլովիչ.

Բռն՝ սիրտ, Արմ[՛]. սրտ. Բռն և Արմ[՛]. դաս.

Ո. սիրտ սիրտք դաս դաս

Հ. (զ) սիրտ սիրտս (զ) դաս դասս

Ս. Տ. սրտի սրտից դասուլ դասուլց

Բ. ի սրտէ սրտից ի դասուլէ, ծովէ, դասուլց

Գ. սրտիւ սրտիւք. դասուլ դասուլք.

ԾԱՆ. 1. Ա հոլովիչով հոլովուում են միայն յատուկ անունները (ոչ բոլորը):

ԾԱՆ. 2. Ո հոլովիչով հոլովուում են ի միջի այլոց և այն բառերը, որոնք վերջանում են *ել, եալ, ին, ուն, ուրդ, ուած ածանցական մասնիկներով*: (Կան բացառութիւններ):

ԾԱՆ. 3. Ի հոլովիչով հոլովուում են ի միջի այլոց և այն բառերը, որոնք վերջանում են *իա, այ, է, ոյ, եան, տասան, զոյն, օն, ուտ, ստ, շտ*: (Կան բացառութիւններ): Իա վերջացած յատուկ անունները կարող են և այլ տեսակ հոլովուել. Ամասիայի, կամ Ամասիայ, կամ Ամասեայ. Ամասիայիւ, կամ Ամասեաւ:

ԾԱՆ. 4. Ու հոլովիչով ի միջի այլոց հոլովուում են և մի քանի բառեր, որոնք վերջանում են *ր գրով և նախընթաց բաղաձայնով*: Սրանք *ր* գիրը կորցնում են

եզակի թեք հորոշներում, իսկ յոգնակիում (նաև եզակի գործիականում) փոխում են ն-ի և հորովում են բաղաձայն հորովումով. օր. Ո. Հ. փոքր, Ս. Տ. փոքու, Բ. ի փոքուէ, Գ. փոքու և փոքումբ. յոգն. Ո. փոքունք. Հ. փոքունս. Ս. Տ. փոքունց, Բ. ի փոքունց, Գ. փոքումբք:

§ 56. Օրինակներ ձայնաւոր խառն հորովումի:

Ի-Ա հորովիչ. Ո-Ա հորովիչ.

Բուն՝ վէմ, Արմ՝ վիմ. Բուն և Արմ՝ բարի.

Ո. վէմ վէմք բարի բարիք

Հ. (զ) վէմ վէմս (զ)բարի բարիս

Ս.Տ. վիմի վիմաց բարևոյ բարեաց

Բ. ի վիմէ վիմաց ի բարևոյ բարեաց

Գ. վիմաւ վիմաւք. բարեաւ բարեաւք.

ԾԱՆ. 1. Ի-ա խառն հորովումով հորովում են ի միջի այլոց և այն բառերը, որոնք վերջանում են ան (բացի եան և տասան), ալ, եակ, իկ, ուկ, որդ, աւոր, կդ, եղէն, ոց, ող, ոտ, իջ, ուջ, ու:

ԾԱՆ. 2. Ո-ա ձայնաւոր խառն հորովումով հորովում են այն բառերը, որոնք վերջանում են ի ձայնաւորով, բացի միավանկ և ոսկի, որդի, հոգի բաւերից, որոնք հորովում են պարզ ո հորովվիչով: Այն բառերը, որոնք ոջ հորովիչն ունին՝ (§ 38,2) բացառականը կազմում են է գրով. օր. տեղի, տեղուջ, ի տեղուջէ:

§ 57. Օրինակներ բաղաձայն պարզ հորովումի:

Ա հորովիչ. Ե հորովիչ.

Բուն և արմ՝ գեղմ. բուն և արմ՝ կայսր.

Ո. գեղմ-ն գեղմանք կայսր կայսերք

աղեղղնք

Հ. (զ)գեղմն գեղմանս (զ)կայսր կայսերս

աղեղղնս

Ս.Տ. գեղման գեղմանց կայսեր կայսերց
 Բ. ի գեղմանէ գեղմանց ի կայսերէ կայսերց
 Գ. գեղմամբ գեղմամբք կայսերբ կայսերբք:

Բուն սիւն, Արմ. սին

Ո. սիւն սիւնք

Հ. (զ) սիւն (զ) սիւնս

Ս.Տ. սեան սեանց

Բ. ի սեանէ ի սեանց

Գ. սեամբ սեամբք

ԾԱՆ. 1. Ե հոլովիչ ունեցող բառերը եզ. գործ. և յոգնակի թեք հոլովները կազմում են նոյնպէս՝ կայսերաւ, կայսերաց, կայսերաւք, (ա կրկնակ հոլովիչով, նախկին և հոլովիչն համարելով արմատական):

ԾԱՆ. 2. Աւր բառը հոլովվում է բաղաձայն հոլովումով, ու հոլովիչով. (որպէս թէ լինէր ավր, § 42, ծան. 2)—Ո. Հ. աւր, Ս. Տ. աւուր. Բ. յաւրէ (§ 18, փոխանակ յաւուրէ), Գ. աւուրբ. յոգն. աւուրք, աւուրս, աւուրց, աւուրբք: Աւ ձայնը բաղաձայնի առաջ պատահելիս՝ կարող է սղուել օ. աւր--օր, յաւրէ--յօրէ:

§ 58. Օրինակ բաղաձայն խառն հոլովումի:

Ի Ա. հոլովիչ.

Բուն և Արմատ—մասն.

Ո. մասն մասոյնք, (անձ/նք)

Հ. (զ) մասն (զ) մասոյնս, (անձ/նս)

Ս.Տ. մասին մասանց

Բ. ի մասնէ ի մասանց

Գ. մասամբ մասամբք:

ԾԱՆ. 1. Բացառականը՝ նմանութեամբ բաղաձայն ա հոլովումին՝ կարող է լինել և ա հոլովիչով—ի մասանէ, ի գառանէ:

ԾԱՆ. 2. Բաղաձայն և ն վերջացած բառերից խառն հոլովում ունին այն երկավանկ բառերը, որոնց առաջին (շեշտուած) վանկի ձայնաւորն է ա կամ ե. միւսներն ունին պարզ հոլովում, ա հոլովիչով: Օր. գան(ը)ն, (գառին, գառանց). բեռ(ը)ն (բեռին, բեռանց). բայց նսւռ(ը)ն նսւան, նսւանց. հիմ(ը)ն—հիման, հիմանց. խոտորում(ըն)—խոտորման, խոտորմանց. ատամ(ըն)—ատաման, ատամանց ևն: Բացառութիւն են կազմում սոն, թոն. (ի-ա հոլովիչներով). ալն, երկն, սերմն, ջերմն, գեղմն (ա պարզ հսլովիչով):

ԾԱՆ. 3. Բաղաձայն և ղ, բաղաձայն և ր վերջացած բառերը ունին պարզ հոլովում՝ ե հոլովիչով: Օր. աստղ—աստեղ-ց. տարր—տարեր-ց: Բացառութիւն է կազմում աւր (օր)—աւուր-ց:

ԳԼ. Ը. ԶԱՐՏՈՒՂԻ ՀՈԼՈՎՈՒՄ.

§ 59. Կան բառեր, որոնք վերոյիշեալ կանոններին համաձայն չեն հոլովվում, այլ բացառութիւններ են կազմում նրանցից: Այս բառերն են՝ այր, հայր, քոյր, կին, զիտ և նրանցից բարդուած կամ նրանց նման բառերը—քեռայր, տէր (տի-այր). մայր, եղբայր. հօրաքոյր. տիկին. քաղաքագիւղ և այլն: Սրանց անկանոնութիւնը կայանում է նրանում, որ կամ երկու հոլովական արմատ ունին, կամ հոլովիչ ձայնաւոր չունին, կամ մասամբ հոլովվում են ձայնաւոր և մասամբ բաղաձայն հոլովումով: Այսպիսի հոլովումը կոչվում է զարտոտի, (ուղիղ հոլովումից շեղուած):

§ 60. Այր:

Ո.	այր ¹⁾	արք
Հ.	(դ)այր	(դ)արս
Ս.Տ.	անն ²⁾	արանց
Բ.	յաննէ	յարանց
Գ.	արամբ	արամբք:

§ 61. Հայր:

Ո.	հայր ¹⁾	հարք
Հ.	(դ) հայր	(դ) հարս
Ս.Տ.	հաւր	հարց
Բ.	ի հաւրէ	ի հարց
Գ.	հարբ, (հարամբ)	հարբք:

§ 62. Քոյր:

Ո.	քոյր ¹⁾	քորք
Հ.	(դ) քոյր	(դ) քորս
Ս.Տ.	քեռ	քերց
Բ.	ի քեռէ	ի քերց
Գ.	քերբ	քերբք:

ԾԱՆ. Քոյր բառը ունի և ուրիշ, թէև ոչ այնչափ ընտիր հորովում՝ բաղաձայն և հորովիչով՝ քուր արմատից. Եզ. Ս. Տ. քուեր, Գ. քուերբ. յոգն. Ս. Տ. ք. քուերց, Գ. քուերբք:

§ 63. Կին:

Ո.	կին	կանայք ¹⁾
Հ.	(դ) կին	(դ) կանայս

1) Տես 27.

2) Տես 28 բ.

Ս. Տ.	կնոջ ²⁾	կանանց
Բ.	ի կնոջէ	ի կանանց
Գ.	կնաւ, կանամբ	կանամբք:

§ 64. Դիւղ (գեաւղ, գեօղ, գեւղ):

Ո.	գիւղ, գեաւղ, գեւղ	գիւղք, գեաւղք
Հ. (զ)	գիւղ, գեաւղ, գեւղ	գիւղս, գեաւղս
Ս. Տ.	գեղջ	գիւղից
Բ.	ի գեղջէ	ի գիւղից
Գ.	գեղիւ, գիւղիւ	գիւղիւք:

§ 65. Կան շատ բառեր, որոնք երկու տեսակ են հոլովում և կոչվում են կրկնահոլով. սրանք գործածում են

ա) տարբեր հոլովիչներ. օր. թուղթ—թըղթոյ, թղթով, և թղթի թղթիւ, մոգ—մոգու, մոգուց, և մոգի, մոգաց.

բ) տարբեր հոլովական արմատներ. օր. խորհուրդ—խորհրդոյ, խորհրդով և խորհրդեան, խորհրդեամբ. (բուն՝ խորհուրդ և *խորհրդիւն, արմատ՝ խորհրդ և խորհրդին). մահ—մահու, մահք, մահուց, և մահուան, մահուամբ, մահունք, մահուանց. (բուն՝ մահ և *մահուն). քար—քարի, քարիւ, և քարինք—քարանց, քարամբք. (բուն՝ քար և * քարն—տ. 41, ծան.), տիւ — տուի, տուով, և տուընջեան, տուընջեամբ. (բուն՝ տիւ և * տուընջիւն, արմատ՝ տու և տուընջին):

²⁾ Տես 38, ծան. 2.

§ 66. Կրկնահոլովներից տարբերելու է նմանածայն բառերը, այսինքն այն բառերը, որոնք տարբեր նշանակութիւն և տարբեր հոլովումներ ունին, բայց նրանց բունները գրաբարում պատահաբար նման են միմեանց ¹⁾:

Այս բառերն են.

այր, այրի, այրիւ—բարանծաւ	և այր, առն, արամբ
	—տղամարդ
հայր, հայրի, հայրիւ—կանանոցի	և հայր, հաւր, հարբ
	վերահացու —հայր
մայր, մայրի մայրիւ—մայրի ծառ	և մայր, մաւր, մարբ
	—մայր
գայլ, գայլի, գայլիւ—րերանակապ	և գայլ, գայլոյ, գայ-
	լով—գայլ
կոյս, կուսի, կուսիւ—կոյս	և կոյս, կուսի, *կու-
	սաւ, կուսաց—կողմ
սան, սանի, սանիւ—կաթսայ	և սան, սանու, սան-
	ուց—սան, սանիկ
փող, փողի, փողիւ—կոկորդ	և փող, փողոյ, փողով
	—դրամ և հնչելու փող
օդ, օդի, օդիւ—ոսնաման	և օդ, օդոյ, օդով—օդ
որթ, որթոյ որթով—խաղողի որթ	և որթ, որթու, որ-
	թուց—հորթ
դի, դիով, դիոց, դիովք—դիակ	և դիք, դիւց կամ դից,
	դիօք աստուածներ:

¹⁾ Հայերէն ամենահին լեզուում այս բառերից շատերը տարբեր պէտք է եղած լինին ձևով. այսպէս հաւր բառը գրաբարում նշանակում է 1) սկիզբ—մեծ հայր և 2) թոշուն—ընտանի հաւ և աղաղաղ. մինչդեռ գրաբարից առաջ այդ բառը երևի տարբեր վերջաւորութիւններ պիտի ունենար, ինչպէս տեսնում ենք

ԳԼ. Թ. ԴԵՐԱՆՈՒՆԱԿԱՆ ՀՈԼՈՎՈՒՄ.

§ 67. Դերանունական հոլովումը հետևեալ տարբերութիւններն ունի անուանական հոլովումից.

ա) Գործածում է եզակի սեռականում և տրականում հոլովակերտ գրեր:

բ) Բառը հոլովվում է մէջտեղից և ոչ վերջից:

գ) Բառը ունենում է մի քանի հոլովական արմատներ:

դ) Գործիական և բացառական հոլովներում ստանում է կրկնակ գործիականացուցիչ և կրկնակ յոգնականացուցիչներ:

ե) Հոլովիչ ձայնաւորը երբեմն գործածվում է և երբեմն ոչ (սղուելով):

Այս հոլովումով հոլովվում են դերանունների մեծ մասը. իսկ փոքր մասը հոլովվում է անուանական հոլովումով, կամ դերանունական և անուանական խառն հոլովումներով:

§ 68. Եզակիում սեռականի հոլովակերտն է ը. տրականի հոլովակերտը՝ մ: Բացառականը կազմվում է տրականից, աւելացնելով է, նէ, էն, նէն: Յոգնակիում այս հոլովակերտ տար-

լատիներէնի մէջ, ուր ávus նշանակում է մեծ հայր, իսկ ávis նշանակում է թռչուն. իսկ հայերէնում us և is վերջաւորութիւններն ընկնելով՝ այդ երկու բառը միևնոյն ձևն են ստացել (աւ—հաւ):

րերը չկան, և յոգնակիրն աւելի նման է ան-
 ուանական հոլովումին: Հայցական հոլովը, թէ
 եզակիում և թէ յոգնակիւում, միշտ ունենում է
 զ որոշիչ նախդիրը. բայց երբ հայցական հոլովը
 գործ է ածվում ի, առ, ընդ, ըստ նախդիրներով
 զ նախդիրը ձգում է (տ. § 125):

§ 69. Անորոշ դերանունները ունին շնչա-
 ւոր առարկայի համար Ո արմատը, իսկ անշունչ
 չի համար Ի արմատը, որոնց վրայ աւելանալով
 այլ և այլ ածանցներ՝ կազմում են հետևեալ
 անորոշ դերանունները.

շնչաւոր	անշունչ
ո, ո-վ, ո-ր, ո-մն, ո-ք. ի, ի-ր, ի-մն, *ի-ք, ինչ.	

§ 70. Ունրա երկարը ու հոլովվում են այսպէս.

Ո. ո ով	ոյք, ովք
Հ. զո, զով	զոյս
Ս. ոյր	} ոյց
Տ. ում	
Բ. յումէ, յումմէ	յոյց
Գ. —	—

§ 71. Որ յարաբերականը հոլովվում է
 անուանական հոլովումով, ո հոլովիչով. միայն
 եգ. Տ. ունի որում, Բ. յորմէ (18):

ես, դու, ինքն, իւր, հոլովում են այսպէս.

Ո. ես մեք դու դուք

Հ. զիս զմեզ զքեզ զձեզ

Ս. իմ մեր քո ձեր

Տ. ինձ մեզ քեզ ձեզ

Բ. յինէն ի մէնջ ի քէն ի ձէնջ

Գ. ինև մեք քև ձեք

ԾԱՆ. Բացառականի նախկին ձևերը ինձէն, քեզէն, մեզէն, ձեզէն՝ գրաբարում գործ են ածվում ինչպէս մակրայնր:

§ 78. Ինքն ունի անուանական բաղաձայն հոլովում եւ հոլովիչով. Ս. Տ. ինքեան, Բ. յինքենէ (§ 20) Գ ինքեամբ, Ո. ինքեանք, Ս.Տ. ինքեանց, Բ. ինքեանց Գ. ինքեամբք:

§ 79. Իւր պակասաւոր հոլովում ունի.

Ո. Հ. — իւրեանք, զիւրեանս

Ս. Տ. իւր իւրեանց

Բ. յիւրմէ յիւրեանց

Գ. իւրեաւ, իւրեամբ իւրեամբք

§ 80. Յուցական գոյական դերանունները սա, դա, նա եզ. գործ-ում երկու գործիականակերտ ունին և յոգն. գործ-ում՝ երկու յոգնականացուցիչ:

Երեքն էլ միատեսակ հոլովում ունին:

Ո. ս.ա ս-ոք-ա

Հ. զս-ա զս-ոս-ա

Ս. ս-որ-ա } ս-ոց-ա

Տ. ս-մա } ս-ոց-ա

Բ. ի ս-մ-ա-նէ ի ս-ոց-ա-նէ

Գ. ս-ով-ա-ւ ս-ոք-ա-ւ-ք

§ 81. Տուցական ածական դերանուններն են 1) այս, այդ, այն, 2) *այսիկ *այդիկ, *այնիկ, 3) սոյն, դոյն, նոյն, որոնք կազմուած ս, դ, ն արմատներէց և համապատասխան ածանցական մասնիկներէց: Այսիկ, այդիկ, այնիկ ձեւերը եզ. ուղղ. և հայց-ում գործածուած չկան գրաբարում, բայց կան աշխարհաբարի գաւառական բարբառներում—ասիկ, ասիկայ, էսիկ և այլն: Սոյն, դոյն, նոյն կազմուած են սո-ին դո-ին, նո-ին ձևերէց, ձայնաւորներէ սղումով (26, գ.):

Եզ. Ո. այս	*այս-իկ	սո-յն (սո-ին)
Ճ. զայս	*զայս-իկ	զսո-յն
Ս. այս-ը	այս-որ-իկ	սո-ր-ին
Տ. այս-մ	այս-մ-իկ	ս-մ-ին
Բ. յայս-մ-անէ, յայսմ	—	—
Գ. այս-ու	այս-ու-իկ	սո-վ-ին, սո-վ-իմ-ք
Յոգ. Ո. այս-ք	այս-ոք-իկ	սո-ք-ին
Ղ. զայս-ս	զայս-ոս-իկ	զսո-ս-ին
Ս.Տ. այս-ց	այս-ոց-իկ	սո-ց-ին
Բ. յայս-ց	յայս-ոց-իկ	իսո-ց-ին, իսո-ց-ուն-ց
Գ. —	այս-ոք-իւք, սո-ք-իմք-ք, սո-վ-իմք-ք:	

ԾԱՆ. 1. Այսոքիւք՝ փոխանակ այսոքիւկ. (նմանութեամբ անուանական ի հոլովումի յոգն. գործիականին): Սոք-իմք-ք երկու յոգնականացուցիչ ունի,

սովիմքը՝ երկու գործիականացուցիչ (վ և ր) և կազմուել են անուական բաղաձայն հոլովումով:

ՄԱՆ. 2. Այս դերանունների մի քանի նախնական հոլովական ձևերը գործածվում են գրաբարում ինչպէս մակրայ. օր. այսր, այդր, անդր՝ յո՞, ո՞ւր հարցմունքի պատասխան, հայցականի մտքով. աստ, այդր, անդ՝ ո՞ւր հարցմունքի պատասխան, նախդրիւ տրականի մտքով. աստի, այտի (փոխանակ ադտի—§ 27), անտի, աստուստ, այդուստ, անդուստ՝ ուստի՞ հարցմունքի պատասխան, բացառականի մտքով ևն: Սրանք ունին և էն ին, մասնիկներով ածանցուած ձևեր, որոնք ցոյց են տալիս կրկնութիւն. օր. այսրէն, աստէն, աստստին ևն:

§ 82. Ստացական (ածական) դերանուններն են իմ, քո, մեր, ձեր, իւր, սորա, դորա, նորա, սոցա, դոցա, նոցա, որոնք կազմվում են համապատասխան էական դերանունների սեռականներին: Սրանք հոլովվում են անուական հոլովումով, ո հոլովիչով. միայն եզ. Տ. և Բ. հոլովներում ունին՝ ում և մէ դերանունական վերջաւորութիւնները—իմում, ձերում, ի բումմէ, ի ձերմէ:

Եզ.

Յոգն.

Ո. իմ	իմ-ք քո	քոյ-ք
Հ. զիմ	զիմ-ս զքո	զքոյ-ս
Ս. իմ-ոյ	իմ-ոց քոյ-ոյ, քոյ	քոյ-ոց, քոց
Տ. իմ-ում	» քոյ-ում, քում »	
Բ. յիմ-մէ	յիմ-ոց ի բում-մէ	ի քոյ-ոց
Գ. իմ-ով	իմ-ովք քոյ-ով, քով	քոյ-ովք, քովք:

ԾԱՆ. 1. Իմ-ի նման հոլովվում են մեր, ձեր, իւր
և միւսները. միայն սորա, սոցա... ձեերը եղ. բաց-ում
անուանական հոլովման վերջաւորութիւն ունին—ի
սորա-յ-ոյ, ի սոցա-յ-ոյ: (Համեմատել § 26, ա):

ԾԱՆ. 2. Նոյն արմատներից ածանցականներով
կազմվում են և հետևեալ ձեերը—իմային, մերային,
ձերային, իւրային (իմայնոյ, մերայնով). իմոյին, քոյին,
մերոյին (անհոլով). իմովին, քովին, իւրովին, իւրովի
(մակբայ):

Գ. Խ Ո Ն Ա Ր Հ Ո Ի Մ

ԳԼ. Ժ. ԲԱՅԻ ՁԵԻԵՐ.

§ 83. Բայերն ունին երեք սեռ, 1) ներ-
գործական, երբ ենթական ներգործական դեր է
կատարում և գործողութիւնը նրանից անցնում
է ուրիշ առարկայի վրայ. օր. հայր սիրէ զորդի.
2) կրատորական, երբ ենթական կրատորական
դեր է կատարում, և գործողութիւնը նրա
վրայ է անցնում ուրիշ առարկայից. օր. հայր
սիրի յորդոյ, և 3) շէզոքական, որի գործո-
ղութիւնը չէ փոխադրվում ենթակայից ուրիշի
վրայ, և ոչ ուրիշից ենթակայի վրայ. օր. նստիմ,
ելանեմ:

ԾԱՆ. Այն բայերը, որոնք միևնոյն ձևով ունին
թէ ներգործականի և թէ կրատորականի նշանակու-

թիւն՝ կոչվում են հասարակ. օր. Աբրահամ ծնալ զԻսահակ (ներգործ), և Իսահակ ծնալ յԱբրահամէ (կրաւ.):

§ 84. Բայերն ունին չորս եղանակ.

1) սահմանակաւն, երբ գործողութիւնն ըմբռնում ենք իբրև իրողութիւն. օր. նստիմ, գործեցի, ոչ նստայց, ոչ գործէին. 2) ստորադասական, երբ գործողութիւնն ըմբռնում ենք իբրև ենթադրութիւն կամ պայման, ցոյց տալով նրա կախումը ուրիշ գործողութիւնից. օր. եթէ ունիցիք հաւատս քան զհատն մանանխոյ. յորժամ զայցես՝ յիշեալ զիս. 3) հրամայական, երբ գործողութիւնն ըմբռնում ենք իբրև հրաման կամ յորդոր (մի բան անելու). օր. արի՛, կա՛ց, մանուկ դու. եկա՛յք առ իս. 4) արգելական, երբ գործողութիւնն ըմբռնում ենք իբրև սաստ (մի բան չանել), օր. մի՛ սպանասեր, մի՛ գողանար:

§ 85. Բայերն ունին երեք ժամանակ. 1) ներկայ, որ ցոյց է տալիս ներկայումս կատարուող (շարունակուող) գործողութիւն. օր. խօսիմ, գնամ. 2) անցեալ, որ ցոյց է տալիս, թէ գործողութիւնն առաջ է կատարուել. օր. խօսէի, գնայի, խօսեցայ, գնացեալ եմ. 3) ապառնի, որ ցոյց է տալիս, թէ գործողութիւնը յետոյ պիտի կատարուի. օր. խօսեցայց, գնացից, տեսաներց եմ:

ԾԱՆ. 1. Անցեալ ժամանակը չորս տեսակ է լինում. 1) անկատար՝ երբ նշանակում է անցեալում շարունակուող գործողութիւն (խօսէի, տեսանէի) 2) կատարեալ՝ երբ նշանակում է վերջացած գործողութիւն

(խօսեցայ, տեսի). 3) յարակատար՝ երբ գործողութիւնը վերջացել է ուրիշ ներկայ գործողութիւնից առաջ (տեսեալ է, գնացեալ է). 4) գերակատար՝ երբ գործողութիւնը վերջացել է ուրիշ անցեալ գործողութիւնից առաջ (տեսեալ էր, գնացեալ էր):

ԾԱՆ. 2. Ապառնին երկու տեսակ է. 1) պարզ, որ ցոյց է տալիս, թէ գործողութիւնը յետոյ պիտի կատարուի (տեսից, խօսեցայց—կտեսնեմ, կխօսիմ), և 2) բաղադրեալ, որ հաստատում և պնդում է, թէ գործողութիւնն անշուշտ պիտի կատարուի (տեսանելոց եմ, գալոց է—պիտի տեսնեմ, պիտի գայ):

§ 86. Բայերն ունին չորս դերբայ. 1) անորոշ, որ գործողութեան անունն է (գործել, տեսանել), 2) ներկայ (գործող, տեսանող), 3) անցեալ (գործեալ, տեսեալ), և 4) ապառնի (գործելոց, տեսանելոց):

§ 87. Բայերն ունին երկու թիւ—եզակի և յոգնակի, և երեք դէմք—առաջին, երկրորդ և երրորդ:

§ 88. Բայերի վերջաւորութեան փոփոխութիւնը, որով կազմվում են եղանակներ, ժամանակներ, թուեր և դէմքեր՝ կոչվում է խոնարհում. Բայերը երկու տեսակ խոնարհում ունին—ներգործակերպ և կրատրակերպ:

§. 89. Բայերի անորոշ դերբայի վերջաւորութիւնները կոչվում են լծորդներ, որոնք չորս են—ալ, ել, լլ, ուլ. իսկ բայերը նոյն վերջաւորութիւններով՝ կոչվում են լծորդութիւններ, որոնք նոյնպէս չորս տեսակ են լինում. առաջին լծորդութիւն—աղալ, երկրորդ լծորդութիւն

—գործել, նրորորդ լծորդութիւն—նստիլ, շորորորդ լծորդութիւն—թողուլ:

ԾԱՆ. Երրորդ լծորդութիւնը անորոշ և ապառ-
նի դերբայներում և անցեալ անկատարում լծորդի ի
ձայնաւորը փոխում է ն-ի. օր. նստել, նստելոց, նըս-
տէի (= նստելի):

§ 90. Եղանակների և ժամանակների նը-
կատմամբ բայերն ունին հետևեալ ձևերը.

Սահմանական եղանակի 1) ներկայ, 2) ան-
ցեալ անկատար, 3) անցեալ կատարեալ, 4) անցեալ
յարակատար, 5) անցեալ գերակատար, 6) պարզ
ապառնի, 7) բաղադրեալ ապառնի). Ստորադա-
սական եղանակի 8) ներկայ, 9) անցեալ. 10)
Հրամայական եղանակ (կատարեալ). 11) Ար-
գելական եղանակ (ներկայ). Դերբայներ 12)
անորոշ, 13) ներկայ, 14 անցեալ, 15) ապառնի:

ԾԱՆ. Այն բայերը, որոնք չունին այս ձևերից մի
քանիսը՝ կոչվում են պակասատր:

§ 91. Սահմանականի ներկան, անցեալ ան-
կատարը, կատարեալը, պարզ ապառնին, ստո-
րադասականի ներկան, հրամայականը, արգելա-
կանը և դերբայները վերջաւորութիւններն ա-
ւելացնում են անմիջապէս բայի արմատի վրայ,
և կոչվում են գլխատր ձևեր. իսկ սահմանակա-
նի յարակատարը, գերակատարը, բաղադրեալ
ապառնին և ստորադասականի անցեալը կազմվում
են դերբայներով և օժանդակ էական բայով (եմ),
և կոչվում են երկրորդական ձևեր:

ԳԼ. ԺԱ. ԱՌԱՋԻՆ ԵՒ ԵՐԿՐՈՐԴ ԱՐՄԱՏ.

§ 92. Բոլոր գլխաւոր ձևերը կազմվում են երկու արմատից, որոնք կոչվում են Առաջին արմատ և Երկրորդ արմատ: Առաջին արմատը գտնվում է՝ եթէ բայի սկզբնական ձևից, այսինքն անորոշ դերբայից, վերջնենք լծորդները. օր. աղալ—Ա. արմ. աղ. ընթանալ—Ա. արմ. ընթան. սիրել—Ա. արմ. սիր. հատանել—Ա. արմ. հատան, նստել—Ա. արմ. նստ. ծնանել—Ա. արմ. ծնան. հանգչել—Ա. արմ. հանգչ. թողուլ—Ա. արմ. թող. ընկենուլ—Ա. արմ. ընկեն:

§ 93. Առաջին արմատը լինում է սլարզ, ինչպէս աղ, սիր, նստ, թող (բուն բայարմատներ). լինում է և քաղաղրեալ, երբ բուն բայարմատից յետոյ աւելացած են բաղադրական մասնիկներ, ինչպէս ընթ-ան, հատ-ան, ծն-ան, հանգ-չ, ընկ-նն: Բաղադրական մասնիկներն են, ն, ան, նն, չ, նչ. օր. առ-ն-ուլ, տես-ան-ել, ընկ-նն-ուլ, թագ-չ-ել, երկ-նչ-ել:

ԾԱՆ. Կան երկու բայ ևս, որոնք ունին աջ, անջ բաղադրական մասնիկներ—ձան-աջ-ել, մեղ-անջ-ել:

§ 94. Առաջին արմատից կազմվում են սահմ. ներկան, անցեալ անկատարը, ստորադ. ներկան, արգելալանը, անորոշ և աստուծի դերբայները:

§ 95. Երկրորդ արմատը լինում է սլարզ՝ երբ բուն բայարմատի վրայ անմիջապէս դրվում են վերջաւորութիւնները. օր. տես-ի,

ծն-այ, թող-ի, ուս-այ. լինում է և քաղաղորեալ՝
երբ բուն բայարմատի վրայ աւելացած են լի-
նում աց, եց, ի բաղադրական մասնիկները. օր.
աղ-աց-ի, խօս-եց-այ, երկ-ի-այ (երկեայ):

§ 96. Երկրորդ արմատը կազմվում է Առա-
ջին արմատից հետևեալ կերպով.

ա) Առաջին լծորդութեան բայերը երկրորդ
արմատում միշտ բաղադրեալ են աց մասնի-
կով, իսկ ենալ վերջաւորուած բայերը՝ եց
մասնիկով: Այս մասնիկները աւելանում են բուն
բայարմատի վրայ: Օր. աղ-ալ, բ. արմ. աղաց-
մեծ-ան-ալ, բ. արմ. մեծաց. մերձ-են-ալ, բ.
արմ. մերձեց:

բ) Երկրորդ և երրորդ լծորդութիւնների
բայերը եթէ առաջին արմատում պարզ են՝ եր-
կրորդ արմատում կլինին բաղադրեալ՝ եց մաս-
նիկով. իսկ եթէ առաջին արմատում բաղա-
դրեալ են՝ երկրորդ արմատում կլինին պարզ:
Օր. գր-ել, բ. արմ. գրեց. դատ-իմ, բ. արմ.
դատեց. հատ-ան-ել, բ. արմ. հատ. մեռ-ան-իմ,
բ. արմ. մեռ:

գ) Չ, նշ բաղադրիչ ունեցող բայերը եր-
կրորդ արմատում դրանց տեղ առնում են ի, որ
կոչվում է թոյլ բաղադրիչ: Օր. մատ չ-իմ, բ.
արմ. մատի. երկ-նչ-իմ, բ. արմ. երկի:

դ) Չորրորդ լծորդութեան բայերը երկրորդ
արմատում սովորաբար լինում են պարզ: Օր.
առ-ն-ուլ, բ. արմ. առ. թող-ուլ, բ. արմ. թող:
Բացառութիւն են կազմում 1) յե-ն-ուլ,

ընկ-են-ուլ, զգ-են-ուլ, խ-ն-ուլ բայերը, որոնց բ. արմատները կազմվում են ց զօրեղ բաղադրիչով—յեց, ընկեց, զգեց, խց, և 2) մած-ն-ուլ, ցած-ն-ուլ, ցաս-ն-ուլ քաղց-ն-ուլ, զարթ-ն-ուլ, պշ-ն-ուլ բայերը, որոնց բ. արմատները կազմվում են ի թոյլ բաղադրիչով—մածի, ցածի, ցասի, քաղցի, զարթի, պշի:

§ 97. Երկրորդ արմատից կազմվում են անցեալ կատարեալը, պարզ ապառնին, հրամայ-ականը, ներկայ եւ անցեալ դերբայները:

ԳԼ. ԺԲ. ՁԵՒԵՐԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆԸ.

Ա) ԱՌԱՋԻՆ ԱՐՄԱՏ.

§ 98. Բ. արմատից կազմուած ձևերը (§ 97) ներգործակերպ և կրաւորակերպ խոնարհումների համար տարբեր վերջաւորութիւններ ունին. իսկ Ա. արմատից կազմուած ձևերը (94) չունին տարբեր վերջաւորութիւններ, բացի առաջին լծորդութեան բայերի ստորագասականից (§ 102. ծան.):

§ 99. Առաջին արմատից կազմուած ձևերը վերջաւորութիւնները միացնում են արմատի հետ յօդով, որ իւրաքանչիւր բայի լծորդի ձայնաւորն է, ենթարկուած մի քանի փոփոխութիւնների. օր. գործ-ե-մ, աղ-ա-ս, ծնան-ի-մք, թող-ու-մք, գործ-է-ի (փոխանակ գործ-ե-ի, 26, գ), թող-ոյ-ր (փխնկ. թող-ուր, § 27) ևն:

§ 100. Սահմ. ներկայի վերջաւորութիւն-
ներն են

- մ: ս, —, մք, ք, ն. իսկ յօդով հանդերձ՝
Ա. լծ. ամ, աս, այ¹⁾, ամք այք¹⁾ ան-
Բ. լծ. եմ, ես, է¹⁾, եմք, էք¹⁾, են.
Գ. լծ. իմ, իս, ի, իմք, իք, ին.
Դ. լծ. ում, ուս, ու²⁾, ումք, ուք²⁾ ուն: Օր.
Ա. լծ. աղ-ամ, -աս, -այ, -ամք, -այք, -ան.
Բ. լծ. գործ-եմ, -ես, -է, -եմք, -էք -են.
Գ. լծ. դատ-իմ, -իս, -ի, -իմք, -իք, -ին.
Դ. լծ. թող-ում, -ուս, -ու, -ումք, -ուք, -ուն:

§ 101. Սահմ. անցեալ անկատարի վերջա-
ւորութիւններն են

ի, իր, ր, ար, իք ին. իսկ յօդով հանդերձ՝

- Ա. լծ. այի³⁾, այիր, այր, այար, այիք ային.
Բ. Գ. լծ. էի⁴⁾, էիր, էր, էար, էիք, էին.
Դ. լծ. ուի, ուիր, ոյր⁵⁾, ուար, ուիք, ուին: Օր.
Ա. լծ. աղ-այի, այիր, -այր, այար, -այիք, -ային,
Բ. լծ. գործ-էի, -էիր, -էր, -էար, -էիք, -էին.
Գ. լծ. դատ-էի, -էիր, -էր, -էար, -էիք, -էին.
Դ. լծ. թող-ուի, -ուիր, -ոյր, -ուար, -ուիք, -ուին:

1) Տես § 27:

2) Հին ձեռագիրների մէջ պատահում են նախ-
կին ձևերը ոյ, ոյք, որոնք առաջ են եկել ձայնի ա-
ճումից համաձայն § 27:

3) Տես § 26, բ:

4) Տես § 26, ք:

5) Տես §§ 21 և 24:

ԾԱՆ. Հին ձեռագիրներէ մէջ սովորաբար գործ է ածվում Բ. լծորդութեան սկզբնական լծորդը ն, օր- գործնի, տեսաննիր, տեսաննիք են:

§ 102. Ստորադասականի ներկան ունի ից մասնիկը, որ Ա. արմատի յօդի հետ միանալով՝ շեշտի և ներդաշնակութեան օրէնքով զանազան փոփոխութիւններ է կրում: Ստորադասականի վերջաւորութիւնները նոյնն են, ինչ որ սահմ. ներկայինը. միայն Ա. լծորդութիւնն ստանում է Բ. լծորդութեան յօդը

Ա. լծ. այց-եմ, այց-ես, այց-է, այց-եմք, այց-էք,
այց-են.

Բ. լծ. ից-եմ, ից-ես, ից-է, ից-եմք, ից-էք.
ից-են.

Գ. լծ. ից-իմ, ից-իս, ից-ի, ից-իմք, ից-իք,
ից-ին.

Դ. լծ. ուց-ում, ուց-ուս, ուց-ու, ուց-ումք, ուց-ուք,
ուց-ուն: Օր.

Ա. լծ. աղ-այցեմ, -այցես, -այցէ,
աղ-այցեմք, -այցէք, այցեն.

Բ. լծ. գործ-իցեմ, -իցես, -իցէ,
գործ-իցեմք, -իցէք, -իցեն.

Գ. լծ. դատ-իցիմ, -իցիս, -իցի,
դատ-իցիմք, -իցիք, -իցին.

Դ. լծ. թող-ուցում, -ուցուս, -ուցու,
թող-ուցումք, -ուցուք, ուցուն:

ԾԱՆ. Եթէ Ա. լծորդութեան բայերը կրաւորա-
ա նի նշանակութիւն ունին՝ ստորադասականի ներկայ-

ուև անուև են Գ. լծ. վերջաւորութիւնները. օր-
ազայց-իս, (ազացուիմ), մերկանայց-իս, (մերկացուիս):
Տես § 98.

§ 103. Արգելականը (միայն երկրորդ դէմ-
քում) կազմվում է սահմ. ներկայի Բ. դէմքից,
եզակիում փոխելով ս գիրը ը-ի, իսկ յոգնա-
կիում՝ անփոփոխ պահելով սահմ. ներկայի վեր-
ջաւորութիւնը. սկզբից ունի մ'ի արգելական
մակբայը. օր.

Ա. լծ. մի աղա-ր, մի աղայք.

Բ. լծ. մի գործե-ր, մի գործէք.

Գ. լծ. մի դատի-ր, մի դատիք.

Դ. լծ. մի թողու-ր, մի թողուք:

§ 104. Անորոշ դերբայը բայի սկզբնական
ձևն է, կազմուած Ա. արմատից և լծորդներից.
աղ-ալ, ընթ-ան-ալ, գործ-ել, հատ-ան-ել, դատ-
ել, ուս-ան-ել, (փխ. դատ-իլ, ուս-ան-իլ), թող-
ուլ, առ-ն-ուլ: Անորոշ դերբայը հոլովվում է ո
հոլովիչով, միայն եզակի:

§ 105. Ապառնի դերբայի վերջաւորութիւնն
է լոց, որ միանում է Ա. արմատի հետ յօղով:
Դ. լծորդութեան յօղը սղվում է (հմմտ. § 18):
Գ. լծորդութեան յօղը փոխվում է ե-ի (հմմտ.
§ 89, ծան.): Օր.

Ա. լծ. աղ-ա-լոց, Բ. լծ. գործ-ե-լոց.

Գ. լծ. դատ-ե-լոց, Դ. լծ. թող-լոց:

Բ) ԵՐԿՐՈՐԴ ԱՐՄԱՏ

§ 106. Երկրորդ արմատից կազմուած ձևերը (§ 97) բացի անցեալ դերբայից՝ տարբեր վերջաւորութիւններ ունին ներգործակերպ և կրաւորակերպ խոնարհումների համար. ինչպէս՝ ներգ. տես-ի, գործեց-ի, տես-ից, գործեց-ից. կրաւ. տես-այ, գործեց-այ, տես-այց, գործեց-այց: Որոշելու համար, թէ որ խոնարհումը պէտք է ունենայ բայը Բ. արմատից կազմուած ձևերում՝

ա) Ա. և Դ. լծորդութիւնների մէջ եթէ առաջին արմատը պարզ է՝ երկրորդ արմատը կարող է ունենալ թէ՛ ներգործակերպ և թէ՛ կրաւորակերպ խոնարհում՝ նայելով իմաստին. օր. ներգ. կարդ-ամ՝ զնա, թող-ում՝ զնա (կանչում եմ, թողնում եմ նրան). կարդացի զնա, թողի զնա (կանչեցի, թողի նրան). կրաւ. կարդ-ամ ի նմանէ, թողում ի նմանէ (կանչվում եմ, թողնվում եմ նրանից). կարդացայ, թողայ, ի նմանէ (կանչուեցի, թողուեցի նրանից):

բ) Ա. և Դ լծորդութիւնների մէջ եթէ Առաջին արմատը բաղադրեալ է՝ Բ. արմատը կու-նենայ կրաւորակերպ խոնարհում. օր. գող-ան-ամ—գող-աց-այ, գղջ-ան-ամ—գղջ-ացայ: Զեռ-ն-ուլ—ջեռ-այ, զբօս-ն-ուլ—զբօս-այ:

Բազառութիւն են կազմում

1) Մերկանամ, լուանամ, բանամ, բառնամ, թա-նամ:

2) առ-ն-ում, թք-ն-ում, ընկ-նն-ում, լ-ն-ում, խն-ում բայերը, որոնք իմաստին նայելով կարող են ունենալ թէ ներգործակերպ և թէ կրաւորակերպ խոնարհում. օր. մերկացի, և մերկացայ, լուացի և լուացայ, բացի և բացայ, բարձի և բարձայ, թացի և թացայ, առի և առայ, թքի և թքայ, ընկեցի և ընկեցայ, լցի և լցայ, լքի, լքայ, խցի և խցայ:

դ. Բ. լծորդութեան բայերը՝ ներգործակերպ խոնարհում ունին. օր. ամաչ-եմ—ամաչեցի տեսանեմ—տես-ի:

դ) Գ. լծորդութեան բայերը՝ կրաւորակերպ խոնարհում ունին. օր. դատիմ—դատեց-այ, տեսան-իմ—տես-այ:

ե) Ի թոյլ բաղադրիչ ունեցող բայերը (96, գ. և դ, բացառութիւն 2) խառն խոնարհում ունին, ապառնիի եզ. 2, 3 և յոգն. բոլոր դէմքերը ներգործակերպ, իսկ ֆնացած ձևերը կրաւորակերպ. օր. երկ-նչ-իմ—երկ-ե-այ, ապ. 1 դէմք—երկ-ե-այց (կրաւ.), 2 դ. երկ-ի-ցես, -ցէ ևն (ներգ.):

§ 107. Երկրորդ արմատից կազմուած ձևերը յօդ չունին, այլ վերջաւորութիւններն աւելացնում են ուղղակի արմատի վրայ. օր. գործեց-ի, դատեց-այ, տես-ի երկե-այ ևն:

§ 108. Անցեալ կատարեալի վերջաւորութիւններն են

Ներգործակերպ ի, եր, —, աք, լք (կամ էք), ին. կրաւորակերպ այ, ար, աւ, աք, այք, ան. օր.

ներգ. տես-ի, -եր, տես, տես-աք, -իք, (էք), -ին-
գործեց-ի, -եր, գործեաց, գործեց-աք, -իք, -ին-
կր. տես -այ, -ար, -աւ, տես-աք, -այք, -ան-
գործեց-այ, -ար, -աւ, գործեց-աք, -այք, -ան:

ԾԱՆ. 1. Կատարեալի եզ. 3 դէմքը ենթարկվում է շեշտի ազդեցութեան և աճումի, այնպէս որ վերջի փակ վանկի և գիրը փոխվում եւ, (§ 20), ու=ու, ի=է, ր=ու և ի (տես § 24)՝ օր. փրկեց=փրկեաց, մատուց=մատուց, անհո=անէծ, գըտ=գիտ, մըտ=մուտ:

ԾԱՆ. 2. Անցեալ կատարեալը սկզբնական հայե-
րէն լեզուում կազմուելիս է եղել և ն վերագիրով, որ
գրաբարի մէջ մնացել է 1) ներգ. եղակի, 3 դէմքում.
եթէ այդ ձևը միավանկ է. (այս ն-ը ձայնաւորի առաջ
ներդաշնակութեան օրէնքով փոխուում է է-ի). օր.
ն-տես, ն-հատ, է-առ է-ած. 2) բոլոր դէմքերում՝
եթէ բայի արմատը բաղկանում է միայն մի բաղա-
ձայն տառից. օր. բայարմ. *Կ. կատ—ն-կ-ի, ե-կ-իր,
ե-կ-ն, ե-կ-աք, ե-կ-իք, ե-կ-ին. բայարմ. *Դ. (դ-ն-եմ).
կատ. ն-դ-ի, ե-դ-եր, ե-դ, ե-դ-աք, ե-դ-իք, ե-դ-ին.
բայարմ. *Տ. (տ-ա-մ). կատ. ն-տ-ու, ե-տ-ուք, ե-տ,
տու-աք, ե-տ-ուք, ե-տ-ուն:

ԾԱՆ. 3. Անցեալ կատարեալը կազմուելիս է
եղել և բայարմատի կրկնութեամբ, որ ձևով գրաբարում
մնացել է միայն մի բայ առնմ (=ար-ն-եմ—28, բ)
կատ. ար-ար-ի. (աշխարհաբարում առանց կրկնու-
թեան—արի):

§ 109. Պարզ ապառնիի վերջաւորութիւն-
ներն են,

Ներգործակերպ ից, ցես, ցէ, ցուք, ջիք ցեն.
Կրաւորակերպ այց, ցիս, ցի, ցուք, ջիք, ցին.

ԾԱՆ. Բաղադրեալ արմատի ց գիրը վերջաւո-
րութեան ց և ջ տառերի առաջ փոխվում է ս, 28, դ). օր.

ներգ. հատ-ից, -ցես, -ցէ, -հատ-ցուք, -ջիք, -ցեն.
գործեց-ից, գործես-ցես, -ցէ, -ցուք, -ջիք, -ցեն.
կրաւ. հատ-այց, -ցիս, -ցի, հատ-ցուք, -ջիք, -ցին.
գործեց-այց, գործես-ցիս, -ցի, -ցուք, -ջիք, -ցին.
մատեայց (փոխ. մատի-այց) ¹⁾, մատի-ցես, -ցէ,
-ցուք, -ջիք, -ցեն ²⁾;

§ 110. Հրամայականը ունի եզակի և յոգ-
նակի միայն երկրորդ դէմքը և կազմվում է այս-
պէս.

Ներգործակերպ—(առանց ց-ի), էք.

Կրաւորակերպ—(կամ—յիք,) այք կամ արնւք

ԾԱՆ. 1. Եզակի 2 դէմքը վերջաւորութիւն չունի.
Ներգործակերպ խոնարհումի մէջ ձգում է նաև վերջի
ց տաւը՝ եթէ դա արմատական չէ. (երկու բայ՝ կալ-
ն-ում, առ-ն-եմ, ձգում են նաև արմատական և ր
գրերը—կն, արն, փոխանակ կնլ,* արնր: Համեմատել
գաւառական բն, կն, տն ևն ձևերը, փոխանակ բեր,
կեր, տուր): Միևնոյն ժամանակ շեշտի ազդեցութեամբ
նոյն փոփոխութիւններին է ենթարկվում, ինչ որ տե-
սանք կատ. եզ. 3 դէմքում (§ 108, ծան. 1)

ԾԱՆ. 2. Ի թոյլ բաղադրիչը (§ 96, ա) այք և արուք
վերջաւորութեան հետ միանալով՝ դառնում է եայք (§
26, դ), երնւք (§ 20). օր. փախի-այք=փախ-ն-այք,
փախ-ի-արնւք=փախ-ն-արնւք=փախն-րնւք:

ԾԱՆ. 3. Կրաւորակերպ խոնարհումի մէջ շեշ-
տուած երկրորդ արմատը իբրև հրամայական գործ են
ածում սց մասնիկով բաղադրուած Գ. լծորդութեան
բայերը. իսկ իր վերջաւորութիւնը գործ են ածում

1) Տես § 26, ա:

2) Տես § 106, ե:

անխտիր բոլոր բայերը՝ որոնք կրաւորակերպ խոնարհում ունին: Օր.

Ներգ.	տես,	տես-էք.		
(Բ. արմ. լուծ)	լոյծ,	լուծ-էք.		
(Բ. արմ. գործեց)	գործեա,	գործեց-էք.		
Կրաւ.	տես-իր,	տես-այք,	տեսարո՞ւք	
	փախ-իր,	փախե-այք,	փախե-րուք.	
	գործեաց	կամ գործեց-իր,	գործեց-այք,	-արո՞ւք:

ԾԱՆ. 4. Հրամայականն ունի մի ուրիշ ձև ևս, որ յորդորական նշանակութիւն ունի. սա կազմվում է բայի ապառնի յոգն. Չ դէմքից, վերջին ք գիրը եզակիում փոխելով ը-ի, իսկ յոգնակիում անփոփոխ պահելով. օր.

Ներգ. և Կրաւ.	տեսջիր,	տեսջիք.
	գործեսջիր,	գործեսջիք.

§ 111. Ներկայ դերբայի վերջաւորութիւնն է ող կամ օղ, որ գործածվում է միայն ներգործական և չէզոքական բայերի մէջ: Կրաւորական սեռը ներկայ դերբայ չունի: Բ. լծորդութեան մէջ, ինչպէս և Գ. լծորդութեան պատկանող հասարակ բայերում, ներկայ դերբայը կարող է կազմուել թէ՛ Ա. և թէ՛ Բ արմատներէց. օր. աղաց-ող, տես-ան-ող (Ա. արմ.) կամ տեսող (Բ. արմ.), ծն-ան-ող (Ա. արմ.), ծն-ող (Բ. արմ.), առ-ող, ընկեց-ող:

ԾԱՆ. Ներկայ դերբայի նախկին վերջաւորութիւնները, ան, օն, գրաբարում գործածվում են միայն մի քանի բառերում՝ իբրև ածանցական մասնիկներ— ջնջ-ան, փակ-ան, գաղ-ան, կենդ-ան. դգ-օն, գործ-օն: (Համեմատել աշխարհաբարում կծ-ան, հաջ-ան, խած-ան, վագ-ան և այլն):

§ 112. Անցեալ դերըայը երկու խոնարհումները համար էլ միևնոյն վերջաւորութիւնն ունի—եալ: Բ. և Գ. լծորդութեան մէջ նց բազադրական մասնիկը յաճախ դուրս է ընկնում անցեալ դերբայում: Ուրեմն այս դերբայը պատկանում է անխտիր բոլոր սեռերին. այնպէս որ տես-եալ նշանակում է թէ տեսել, տեսած, և թէ տեսնուել, տեսնուած: Օր. աղաց-եալ, սիր-եալ կամ սիրեց-եալ, տես-եալ, դատ-եալ կամ դատեց-եալ, թող-եալ, ընկեց-եալ:

ԾԱՆ. Թոյլ բաղադրեալ արմատները (§ 96, դ. և դ. բացառ. 2), բացի քաղցնուլ բայից, սեփական անցեալ դերբայ չունին, այլ կազմում են իրանց անցողական ձևերի Բ. արմատներից (§ 116). օր. մարտուց-եալ, թաքուց-եալ, պշուց-եալ, զարթուց-եալ:

ԳԼ. ԺԳ. ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ՁԵՒԵՐ.

§ 113. Յարակատար, գերակատար և ստորադասականի անցեալ ձևերը կազմվում են բայի անցեալ դերբայից, իսկ ըաղաղրեալ ապառնին կազմվում է ապառնի դերբայից—էական բայի օժանդակութեամբ. այսպէս.

ա) յարակատարը՝ անցեալ դերբայից և էական բայի սահմ. ներկայից. օր. տեսեալ, խօսեցեալ եմ, ես, է, եմք, էր, են:

բ) գերակատարը՝ անցեալ դերբայից և էական բայի անցեալ անկատարից. օր. տեսեալ, խօսեցեալ էի, էիր, էր, էաք, էիր, էին:

դ) ստորադասականի անցեալը՝ անցեալ դերբայից և էական բայի ստորադաս. ապառնիից. օր. տեսեալ, խօսեցեալ իցեմ՝, իցես, իցէ, իցեմք, իցէք, իցեն։

դ) ըստդրեալ ապառնին՝ ապառնի դերբայից և էական բայի սահմ. ներկայից. օր. տեսանելոց, խօսելոց եմ՝, ես, է, եմք, էք, են։

§ 114. Որովհետև անցեալ դերբայը թէ ներգործականի և թէ կրաւորականի իմաստ ունի (§ 106, 112), ուստի նրանով կազմուած երկրորդական ձևերն էլ երկու սեռի նշանակութիւն ունին (տեսեալ է=տեսել է, տեսնուել է)։ Բայց գործածութեան մէջ բայի սեռը որոշվում է խոնարհումի տարբեր եղանակներով.

ա) Եթէ բայը ներգործականի իմաստ ունի՝ էական բայը միշտ դրվում է եզ. 3 դէմքում բոլոր թուերի և դէմքերի համար, իսկ ենթական դրվում է սեռական հոլովով. օր. տեսեալ է իմ, տեսեալ է մեր, տեսեալ է նոցա, տեսեալ էր աշակերտաց, գործեալ իցէ մանկանց. (ես տեսել եմ, մենք տեսել ենք, նրանք տեսել են, աշակերտները տեսել էին, մանուկները գործած լինին)։

բ) Եթէ բայը կրաւորականի կամ չէզոքականի իմաստ ունի՝ էական բայը խոնարհվում է բոլոր դէմքերով ու թուերով, և ենթական դրվում է ուղղական հոլովով. օր. տեսեալ եմ ես, տեսեալ եմք մենք, տեսեալ են նոքա, գնացեալ էին աշակերտքն յարուցեալ իցէ որ ի մեռելոց. (տեսնուած եմ ես, տեսնուած ենք մենք, տես-

նուած են նրանք, աշակերտները գնացել էին, որ մին մեռած տեղից վեր կացած լինի)։

ԾԱՆ. Է իմ, էր նորա ձեերը նշանակում են՝ ես ունիմ, նա ունէր, և իմ, նորա սեռական հոլովները էական բայի խնդիրներն են, այնպէս որ տեսալ է իմ իսկապէս նշանակում է՝ ես ունիմ տեսած, և իմ սեռական հոլովը իսկապէս ոչ թէ ենթակայ է տեսալ է բային, այլ խնդիր էական բային։

ԳԼ. ԺԴ. ԱՆՑՈՂԱԿԱՆ ԲԱՅԵՐ.

§ 115. Չէզոքական բայերը և շատ ներգործական բայեր ունին անցողական ձև, որ ցոյց է տալիս, թէ բայի գործողութիւնը ինքը ենթական չէ կատարում, այլ ուրիշին է կատարել տալիս. օր. նստ-իմ—նստուցանեմ, (նստեցնում եմ), զգենում—զգեցուցանեմ (հագցնում եմ)։ Նստիմ, զգենում՝ կոչվում են նախատիպ բայեր, իսկ նստուցանեմ, զգեցուցանեմ՝ անցողական բայեր։

§ 116. Անցողական ձևը կազմվում է՝ նախատիպ բայի երկրորդ արմատի վրայ աւելացնելով ուց ածանցական մասնիկը (շեշտի տակ՝ ոյց § 21 և 24), որից յետոյ դրվում է անբաղադրական մասնիկը և Բ. լծորդութեան վերջաւորութիւնը. օր.

գն-ալ, Բ. արմ. գնաց. անցողական՝ գնաց-
ուց-ան-ել-
մեծ-ան-ալ, Բ. արմ. մեծաց. անցող. մեծաց-
ուց-ան-ել.

հնչ-ել, Բ. արմ. հնչեց. ան-ցող. հնչեցուց-ան-ել.
զարկ-ան-ել, Բ. արմ. զարկ. » զարկ-ուց-ան-ել.
ապր-իմ, Բ. արմ. ապրեց. » ապրեց-ուց-ան-ել.
բուս-ան-իմ, Բ. արմ. բուս. » բուս-ուց-ան-ել.
հեղձ-ն-ուլ, Բ. արմ. հեղձ. » հեղձ-ուց-ան-ել.
լն-ուլ, Բ. արմ. լց. » լց-ուց-ան-ել:

ԾԱՆ. 1. Թոյլ բաղադրեալ արմատները (§ 96, գ, դ) անցողական ձևը կազմելիս՝ դուրս են ձգում ի բաղադրիչը. օր. թագ-չ-իմ, Բ. արմ. թագ-ի, անցող. թագ-ուց-ան-ել. ցաս-ն-ուլ, Բ. արմ. ցաս-ի, անցող. ցաս-ուց-ան-ել:

ԾԱՆ. 2. Կայ անցողականի բաղադրեալ ձև էլ, որ կազմվում է նախատիպ բայի անորոշ դերբայից և տալ բայից, որը միայն խոնարհվում է. օր. տամ, ետու ըմպել, տայ, տացէ խօսել (խմցնում եմ, խմցրի, խօսեցնում է, կխօսեցնէ):

Բացառութիւն: Մի քանի բայեր անցողականի ուց մասնիկի ց գիրը փոխում են ս և զ գրերի. օր. կոր-ուս-ան-ել, փլ-ուզ-ան-ել, ընկլ-ուզ-ան-ել, ընդել-ուզ-ան-ել (փոխանակ կոր-ուց-անել, փլ-ուց-անել, ընկլ-ուց-ան-ել, ընդել-ուց-անել՝ կորնչիմ, փլչիմ, ընկչում, ընդելանիմ նախատիպ բայերից): Մտանել բայը անկանոն ձևով կազմում է անցողականը—մուծանել (փոխանակ մտուցանել):

§ 117. Բոլոր անցողական բայերը երկրորդ լծորդութիւն ունին, ներգործական սեռի են և ունին ներգործակերպ խոնարհում՝ ան բաղադրական մասնիկով Ա. արմատում: Նրանց եզակի հրամայականում ուց մասնիկը, շեշտի տակ դառնալով ոյց՝ վերջին ց՛ն կորցնում է իբրև ոչ արմատական (§ 110, ծան. 1), և յ՛ն կորցնում է

սուր շեշտի պատճառով: Օր. թագուցանեմ, Բ.
արմ. թագուց, շեշտի տակ՝ թագոյց, հրամայա-
կան՝ թագո: Նոյնպէս ն կորո, փլո, ընկլո, ըն-
դեղո: Բայց մոյծ:

ԳԼ. ԺԶ. ՉԱՐՏՈՒՂԻ ԲԱՅԵՐ.

§ 119. Մի քանի բայեր երկրորդ արմատը
կազմելիս շեղվում են ընդհանուր կանոններից,
որոնք բացատրուած են 96 և յաջորդ յօդուած-
ներում, և նոյն-իսկ երկրորդ արմատից կազ-
մուած ձևերում տարբերութիւններ ունին սո-
վորական եղանակից. այս տեսակ բայերը կոչ-
վում են զարտուղի: Սրանցից գլխաւորներն են.

ա) աս-եմ, գիտ-եմ, կար-եմ, մարթ-եմ, Բ.
արմ. աս-աց, գիտ-աց, կար-աց, մարթ-աց: Գի-
տեմ, հրմ. գիտա և գիտեա:

Լս-եմ, Բ. արմ. Լու. կտր. լուսայ, -ար և
այլն. ապ. լուսայց, լուխ-ցես, -ցէ, -ցուք,
-ջիք, -ցեն, հրմ. լուր, լուարուք:

Ճան-աչ-եմ (փոխանակ՝ ծան-աչ-եմ). Բ.
արմ. ծան-ի:

Յառնեմ (=յ+ար+ն+եմ). Բ. արմ. յա-
ր-ի. հրմ. արի, արիք:

Առ-ն-եմ (=ար+ն+եմ). Բ. արմ. արար
(տես § 108, ծան. 3). կտր. արարի ևն. ապ.
արար-ից, արաւ-ցես, -ցէ ևն. հրմ. արա, ա-
րարէք:

Լի-ն-իմ. Բ. արմ. Լի. կտր. չունի. ապ.

լի-ցիմ, -ցիս, -ցի, -ցուք, -ջիք, -ցին. հրմ. լեր,
լերո՞ւք. անց. դերբ. լիեալ, լեալ:

Տա-ն-իմ, Բ. արմ. Տար. կտր. տարայ կն:
Հրմ. տոր, տարայք:

Ած-եմ, Նստ իմ, Բեր-եմ, Համբեր-եմ, Հան-
-եմ, Հեղոու-եմ. Բ. արմ. պարզ — Ած, Նստ, Բեր,
Համբեր, Հան, Հեղոու: Նստիմ. հրմ. նիստ,
նստայք կամ նստարո՞ւք:

Երթ-ամ. կտրլ. չունի. ապ. երթ-այց,
երթի-ցես, -ցէ, -ցուք և այլն. հրմ. երթ, եր-
թայք. անց. դերբ. երթեալ:

Բ. արմ. Կեր. կտր. կեր-այ, կեր-ար և
այլն. ապ. կերայց, կերի-ցես, -ցէ կն. հրմ. կեր.
կերայք, կերէք:

Բ. արմ. Եղ. կտր. եղէ, եղեր, եղեւ, ե-
ղաք, եղէք, եղեն. ապ. եղէց, եղի-ցիս, -ցի,
-ցին, նոյնպէս և եղի-ցես, -ցէ, -ցեն. հրմ. եր,
երո՞ւք:

Ա. արմ. Գոմ. ստորադ. գու-ց-եմ, -ցես,
-ցէ, -ցեմք, -ցէք, -ցեն:

բ) Մի բաղաձայն զրից կազմուած արմատ-
ները (տես § 108, ծան. 2, բ):

Գ-ալ. Բ. արմ. Եկ. կտր. եկի, եկիր, եկն,
եկաք, եկիք, եկին. ապ. եկ-ից, եկ-եսցես,
-եսցէ և այլն. հրմ. եկ, եկայք:

Տ-ալ. Բ. արմ. ԵՏ, ՏՈՒ. կար. ետու, ե-
տուր, ետ, տուաք, ետուք, ետուն. ապ. տաց,
տա-ցես, -ցէ կն. հրմ. տուր, տուք: (Կրաւ.
տուիմ, անց. անկ. տուեալ լինէի, ստոր. տայ-

ցիմ, կտր. տոււայ, ապ. տացիմ, հրմ. տուեալ լեր):
Դ-ն-ել. Բ. արմ. ԵԴ, ԴԻ. կտր. եղի եղեր,
եղ ևն, ապ. եղից, դի-ցես, -ցէ ևն. հրմ. դիր, դիք:

ԳԼ. ԺԷ. ՊՕԿԱՍԱԼՈՐ ԲԱՅԵՐ.

§ 120. Պակասաւոր բայերը (§ 90, ծան.)
չեն ունենում կամ առաջին արմատը, կամ
երկրորդ արմատը, կամ թէպէտ երկու արմատ-
ներն ևս ունին, բայց նրանցից կազմուած
որևէ ձև գործածական չէ: Պակասաւոր բայերի
պակասորդ ձևերի փոխարէն գործածվում են
ուրիշ, նման նշանակութեամբ բայերի համա-
պատասխան ձևերը:

§ 121: Առաջին արմատ չունին
Կեր-այ, Ա. արմ. կազմում է ուտ-ել բայից.
Արբ-ի, » » ըմպ-ել »

§ 122. Երկրորդ արմատ չունին
Ուն-իմ, Բ. արմ. կազմում է կալ-այ բայից.
հրմ. կալ, կալայք.

Ընդուն-իմ, » » ընկալ-այ»

» » հրմ. ընկալ, ընկալայք.

Ուտ-եմ, » » կեր-այ բայից

Հարկանեմ » » հար-ում »

Եմ, » » եղ-է »

Գոմ, որ երկրորդ արմատ չէ առնում ու-
րիշ բայից:

§ 123. Մի որոշ ձև չունին
լի-ն-իմ. չունի անց կատ. և գործածում է
եղ-ան-իմ բայից—եղէ, եղեր են:

Երթ-ամ. չունի անց. կատ. և գործածում
է չոգ-այ. ապ. երթայց, երթի-ցես են, հրմ.
երթ և չոգ, երթայք և չոգայք:

Դ. Ն Ա Խ Դ Ի Ի Ր Ն Ե Ր

ԳԼ. ԺԸ.

§ 124. Նախդիր կոչվում են զ, ի (յ), ց,
առ, ընդ, ըստ մասնիկները, որոնք առանձին
առնուած՝ նշանակութիւն չունին, բայց հոլով-
ուող բառերի առջ դրուելով տալիս են նրանց
այլևայլ նշանակութիւններ, որոշելով նրանց
այլևայլ հանգամանքները, ինչպէս տեղը,
պատճառը, ժամանակը և այլն: Այս մասնիկնե-
րից ի, առ, ընդ, ըստ գրվում են առանձին, իսկ
յ, ց և զ գրվում են բառերի հետ միասին:

Այս և ուրիշ մասնիկներ նախկին հայերէն
լեզուում միանալիս են եղել բառերի արմատ-
ների հետ՝ նոր նշանակութիւններ տալով նրանց,
և այնքան սերտ են միացել, որ այժմ դժուար
ընթեամբ են որոշվում արմատներից. օր. յ-առ-
նեմ, յ-ամեմ, յ-աւելում, յ-ոյժ. զ-արթնուլ,
զ-արկանել, զ-արանցել, զ-գենուլ (զ-գեստ),
զգոյշ. առ-ոգանել, առ-անձին, առ-աւել, զ-առ-

անցեմ, առ-ուղջ. ց-այգ, ց-երեկ. ընդ-ուռնիմ,
ըն-կալնում, ըն-կլնում, ըմ-պեմ. ն-ստիմ, ն-շոյլ
ն-եցուկ, ն-այիմ ևն:

§ 125. Այս նախդիրները հոլովական բառե-
րի սկիզբը դրուելիս՝ եթէ հոլովական բառն ունի
որոշեալ հայցականի կամ բացառականի նախ-
դիրներ զ, ի՛ այս վերջինները դուրս կձգուին.
օր. հայց. զնա, զնոսա, զտունս. նախդրով՝ առ
նա, առ նոսա, ի տունս. բաց. յահեկէ, ի նմա-
նէ, ի Բելայ. նախդրով՝ ընդ ահեկէ, ըստ նմա-
նէ, զԲելայ:

ԾԱՆ. Միայն առ նախդիրը բացառականի հետ
գործածուելիս՝ բացառականը պահում է իւր ի նախ-
դիրը. օր. առ ի նմանէ, առ ի մէնջ:

Ա. 2 ՆԱԽԴԻՐ.

§ 126. 2 նախդիրը բացի որոշեալ հայցա-
կան կազմելուց՝ գործածվում է նաև

ա) Սեռական հոլովի հետ՝ զարկանել բայի
մօտ, և ցոյց է տալիս այն առարկան, որի վրայ
կամ որով զարկվում է. օր. հարկանել զքարի,
զգետնի. հարկանիլ զամօթի, զդողանի, զղիմի:

բ) Բացառականի հետ և նշանակում է

1) (Առարկայի) վրայ, մասին. օր. տրտնջել
զումեքէ. խօսել զտեառնէ, յիշել զհարց, վկայել
զեղբորէ:

2) Վրայից, մ'ակերբեւոյթից. օր. կախել
զփայտէ, զծառոյ. կապել զորմոյ:

3) Բացառականի նշանակութեամբ. օր. ունել
(բռնել) զձեռանէ, զհանդերձից. զոհանալ զԱս-
տուծոյ. կախել զեղջերաց, զհերաց:

գ) Գործիականի հետ և նշանակում է

1) Մօտերը, շուրջը. օր. նստել զքաղաքաւ,
գնալ զեզերբ, գալ զկէս գիշերաւ. զմտու ածել:

2) Վրան. օր. ծիծաղել զարամբ, արկանել
զանձամբ, այր զարամբ ելանել:

3) Բացառականի իմաստով՝ անցանել բայի
մօտ. օր. անցանել զամենեքումբք. անցանել
զպատուիրանաւ, զանցանել զբանիւ:

Բ. Ի (Յ) ՆԱԽԴԻՐ.

§ 127. Ի (յ) նախդիրը բացի բացառական
հոլով կազմելուց՝ գործածվում է նաև

ա) Հայցականի հետ և նշանակում է

1) Ուղղութիւն դէպի. օր. երթալ ի քաղաք,
մտանել ի տուն, հայել յերկիինս, դիմել ի Հայս:

2) Մէկի փոխանակ, տեղ. օր. լինել ի հայր,
լինել յորդիս. ասել ի խրատ, համարել ի մարդ,
ունել ի ծառայս:

3) Գործիականի իմաստով. օր. երդնուլ
յԱստուած, մաշել ի սուր և ի հուր, յղել
ի ձեռն ուրուք. ի պատճառս ձեր:

4) Անորոշ դերբայի հետ՝ ժամանակ. օր.

ի գալ գարնան, յելանելն ընդ առաջ, ի խօսելն ընդ միմեանս:

5) Անորոշ դերբայի հետ՝ նպատակ. օր. եկեալ եմ ի լսել, ժողովեցան ի դատել, ամբարձ գձեռն ի սպանանել:

բ) Տրականի հետ և նշանակում է

1) Մէջ. օր. նստել ի տան, ի քաղաքի, թաղել յերկրի, կալ ի բանի:

2) Վրայ օր. նստել ի յաւանակի, ազանել ի լերին, բեռել ի խաչի:

ԾԱՆ. 1. Եթէ հոլովական բառի հոլովիչներն են ա կամ ո՝ ի նախդրով տրականը բացառականի ձև կատանայ և երկդիմութիւն կը պատճառէ (օր. ի մարդոյ, ի սեղանոյ՝ կնշանակէ մարդից, սեղանից, և ոչ թէ մարդի մէջ, սեղանի վերայ): Երկդիմութիւնից խուսափելու համար՝ այդպիսի բառերը իրանց ա, ո հոլովիչների փոխանակ գործ են ածում ի հոլովիչ, կամ փոխանակ տրականի դրվում են հայցական հոլովով. օր. տեսաք զԱստուած ի մարմնի, մարդ ի պատուի էր. եղին զիս ի գրի. բնակել ի լոյս, ի սէր, ի մարդ. հեղձանել ի ջուր:

ԾԱՆ. 2. Նոյն պատճառով երբ բառը յոգնակի լինի՝ տրական հոլովով չի գործածուել ի նախդրի հետ, որ չտայ բացառականի իմաստ: Այս դէպքում տրականի փոխանակ գործածվում է հայցական հոլովը. օր. նստել ի տունս, ի քաղաքս, կալ ի բանս: Ուրեմն յոգնակի հայցականի հետ գործածուելիս՝ ի նախդրը տալիս է բառին թէ տրականի և թէ հայցականի իմաստ, այսպէս ի տունս, ի քաղաքս նշանակում է թէ դէպի տները, քաղաքները (§ 127, ա, 1) և թէ տներում քաղաքներում (§ 127, բ, 1):

Գ. Յ ՆԱԽԴԻՐ.

§ 128. Յ նախդիրը գործածվում է միայն հայցականի հետ և նշանակում է

1) Մինչեւ (մի տեղ, մի ժամանակ, մի աստիճան). օր. երթիցուք ցԲեթղէհէմ, զայ ցտեղին. ցայս վայր խօսել. ցայգ և ցերեկ. ցԵրբ փորձես. ուտել ցյագ. կուուել ցմահ:

2) Տրականի նշանակութեամբ՝ ասել, հարցանել բայերին մօտ. օր. ասէ ցաշակերտս. որ խօսէր ցիս. հարցին ցնա:

Դ. ԱՌ ՆԱԽԴԻՐ.

§ 129. Առ նախդիրը գործածվում է

ա) Հայցականի հետ և նշանակում է

1) Ուղղութիւն դէպի (շնչաւոր առարկաների մօտ). օր. կարդալ առ Աստուած, երթալ առ նա, գալ առ բարեկամս:

2) Համար, պատճառով. օր. ճչել առ ցաւո, առ օր մի. առ այր յիսուն դահեկան. գործել առ չգիտանս, առ պարծել, առ հոգալ, առ սէր որդւոյ:

3) Վերաբերութեամբ, համեմատութեամբ. օր. սէգ առ հանդերձս, հեղգ առ ուսումն, որ պէս լոյս առ խաւար:

4) Ունել (համարել) բայի հետ՝ մի բանի

տեղ, փոխանակ. օր. ունել առ լաւս, առ յան-
ցանս, առ ոչինչ գրել:

բ) Տրականի հետ և նշանակում է

1) Պատճառով. օր. աղաղակել առ վշտին,
խօսել առ չարութեան, մեղանչել առ տգիտու-
թեան:

2) Մօտ (դադարում). օր. նստաւ առ ծովուն,
խօսէր առ արքայի, կայր առ խաչին:

գ) Բացառականի հետ (և այս դէպքում
բացառականի ի նախդիրը երբեմն դուրս է ըն-
կնում), և նշանակում է

1) Կողմից. օր. անհնարինքն առ ի մարդ-
կանէ հնարաւորք են առ ի յԱստուծոյ. խօսե-
ցաւ առ ի քէն, առ ի հօրէ:

2) Պատճառով. օր. գործել առ երկիւղէ, առ
ականէ (երեսանց, աչքի ընկնելու համար), առ
ի չգոյէ (տես բ, 1):

3) Բացառականի նշանակութեամբ. օր. մեր-
կանալ առ ի զգեստուէ, միածին առ ի հօրէ,
օգնութիւն առ ի նոցանէ:

դ) Դործիականի հետ և նշանակում է

1) Մօտ. օր. առ քաղաքաւ, առ գետով, առ
եզերք ծովուն, փոքր է այս առ այնու. զի՛նչ է
յարդ առ ցորենով:

2) Ժամանակ. օր. առ հարբքն մերովք, առ
Արամաւ, առ ջրհեղեղաւ, առ կենդանութեամբ
հօր իւրոյ:

Ե. ԸՆԴ ՆԱԽԴԻՐ.

§ 130. Ընդ նախդիրը գործածուում է

ա) Հայցականի հետ և նշանակում է

1) Մէջով. օր. անցանել ընդ գետ, ընդ ծով, մտանել ընդ դուռն, անցանել ընդ հուր և ընդ ջուր, ծիծաղել ընդ միտս:

2) Մէջ. օր. մի լիցի կռիւ ընդ իս և ընդ քեզ, ընդ հովիւս իմ և ընդ հովիւս քո չիք. խտիր ընդ բազում և ընդ սակաւ:

3) Դէպի մի կողմ. օր. գնաց ընդ արեւելս. հայել ընդ երկիրնս, ընդ նոսա:

4) Մէկ անգամից, միհանամու. օր. ընդ հեծեալ և ընդ հետեակ. ընդ այր և ընդ կին. ասել ընդ մի. ընդ ամենայն. ընդ բնաւ:

5) Անորոշ դերբայի կամ բայածականի հետ՝ ժամանակ. ընդ ծագել արեգականն. ընդ բուսանելն չորացաւ. ընդ տեսանելն սքանչացաւ. ընդ երևուիմն հրաշալւոյն. նոյնպէս՝ ընդ առաւօտս, ընդ երեկս:

6) Ուրախանալ, տրտմել, նախանծել, զարմանալ և նման բայերի հետ՝ վրայ. օր. ուրախանալ ընդ տեսիլն. տրտմել ընդ մահ. զարմանային ընդ վարդապետութիւն նորա:

7) Յոգնակի հայցականի հետ (փխ. տրականի, համտլ. § 127, ծան. 2) նշանակում է նաև հետ. օր. խօսել ընդ իշխանս, ընդ միմեանս. վիճել ընդ նոսա:

բ) Սևուականի հետ և նշանակում է փոխանակ, համար. օր. ակն ընդ ական, ատաճն ընդ. ատաման. տացես նոցա ընդ իմ և ընդ քո. ընդ ամենայն դատարկ բանի համարս տալոց էք:

դ) Տրականի հետ և նշանակում է

1) Հետ, (եզակիի հետ գործածուելիս). օր. խօսել ընդ նմա, ընդ իշխանի. ընդ որում համբուրեցից:

2) Վրայ. օր. հոգալ ընդ տան, ընդ ընտանեաց. գութ ունել ընդ ումեք. անցանեն նեղութիւնք ընդ մարդկան:

դ) Բացառականի հետ և նշանակում է կողմից. օր. ընդ աջմէ, ընդ ահեկէ, ընդ հիւսիսոյ, ընդ հարաւոյ:

ե) Գործիականի հետ և նշանակում է

1) Տակ. օր. ընդ ծառով, ընդ հովանեաւ թևոյ, ընդ երկրաւ, ընդ հողով:

2) Մօտը, կողմը, շուրջը. օր. մանկունքս կան ընդ ինև. ընդ այնու ժամանակաւ. պատի ընդ հիւսիսիւ. ան ընդ միջով քով:

2. ԸՍՏ ՆԱԽԴԻՐ.

§ 131. Ըստ նախդիրը գործածվում է

ա) Հայցականի հետ և նշանակում է

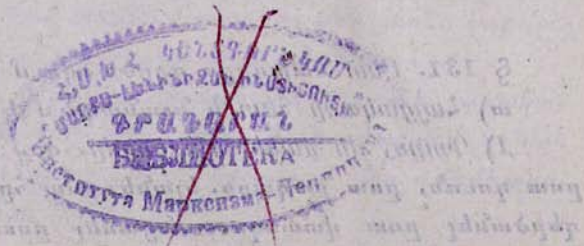
1) Դուրս, մի բանի այն կողմը. օր. ելանել ըստ դուռն, ըստ քաղաքն. ելանել ըստ հրաման. գերծանել ըստ վտանգս. անցանել ըստ չափ:

2) Չարիով համեմատ. օր. բաժանել ըստ ազգս և ըստ լեզուս. առնուլ հարկ ըստ առնս, ըստ երդ, ըստ գլուխ. շրջել ըստ աշխարհականս. ըստ աճել ջրոյն, ըստ պակասել լուսոյն:

բ) Տրականի հետ և նշանակում է Համաձայն, նման. օր. եղիցի քեզ ըստ բանի բում. արարին ըստ հրամանին. արար մարդ ըստ պատկերի, ըստ նմանութեան իւրում. դատել ըստ յանցանաց, ըստ կարծեաց:

դ) Բացառականի հետ և նշանակում է Միմեանց յետեւից, յաջորդաբար. օր. Հայկ և որ ըստ նմանէ նահապետք. մի ըստ միոջէ. ամ ըստ ամէ, օր ըստ օրէ:

2) Կողմից. օր. ըստ հիւսիսոյ, ըստ հարաւոյ, ըստ արևելից կուսէ. ըստ նախախնամութենէ Աստուծոյ:

ԿԱՐԵԻՈՐ ՈՒՂՂԵԼԻՔ

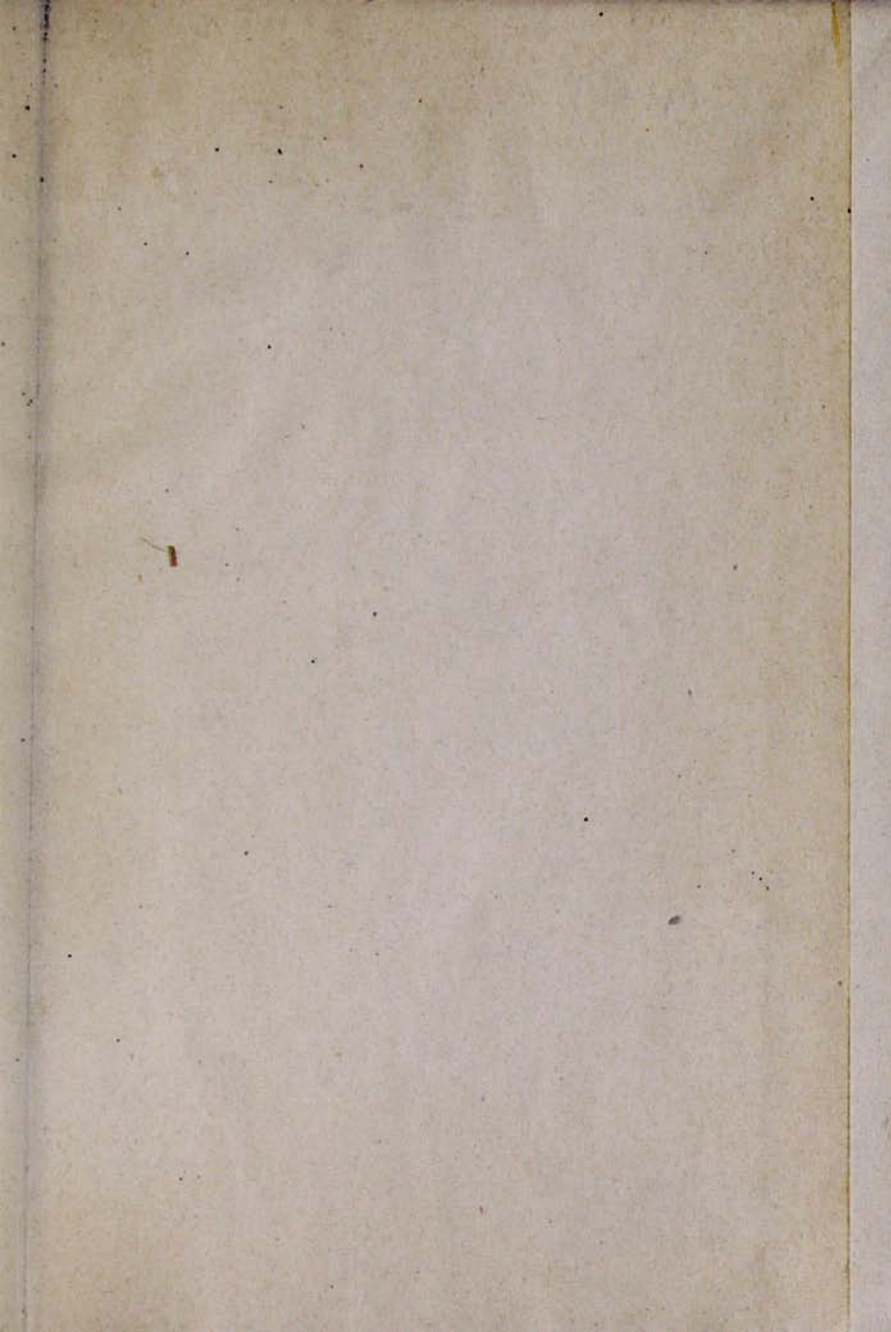
Եր. տող	Տարուած է	Պէտք է լինի
14 22	դ. բաղաձայն	դ բաղաձայնը,
16 3, 13	(§ 26, դ)	(§ 26, ա)
16 17	ե. օր.	է. օր.
18 13	ը կիսաձայնը	լ կիսաձայնը
18 21	փոխւում է է	փոխվում է է
23 1	առմատ սրտ	արմատ սրտ
23 27	ժողով	ժողով
24 24	իսկ ու	իսկ ւ
28 12	§ 26, դ)	§ 26, ա)
31 11	դաս դաս	դաս դասք
41 14	Բ. ինքեանց	Բ. յինքեանց
42 11	(26, դ)	(26, ա)
43 16	էական	էական և ստացական
44 4	§ 26 ա):	§ 26, բ):
51 27	4) տես § 26, դ	4) տես § 26, դ և § 89, ծան.
57 23	26, դ),	26, ա),

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱԳՐԱԴԱՐԱՆ

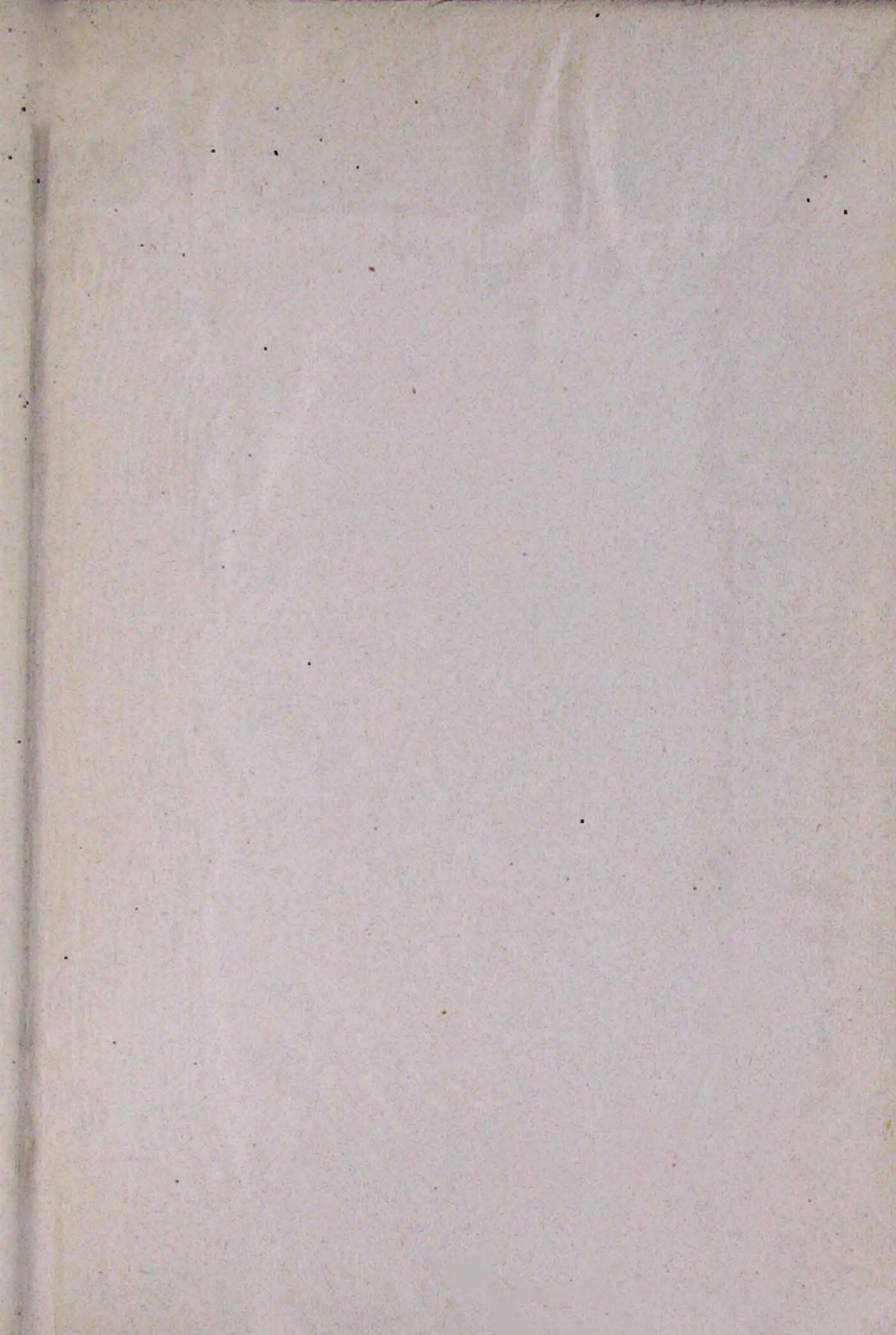
160
39. Գրարարի հոլովումը խոնարհումը և նախ-
գիրները, Ս. Մալխասեանի . . . — 25

Գրականութիւնը դրբերը վերադիր վնասով ուղարկում է
նրանց, որոնք ուղարկում են կանխավնար: Գիմել. —
Тифлисъ. Книжный магазинъ "Гуттенбергъ."
Г. И. Галустяну.

ԳԻՆՆ Է 25 ԿՈՊ.

[10.586]

A $\frac{\text{II}}{67204}$